ВТУ "КИРИЛ И МЕТОДИЙ" - гр. ВЕЛИКО ТЪРНОВО
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА "БЪЛГАРСКО ЕЗИКОЗНАНИЕ" , 1979 г.

ПАВЕЛ БОРИСОВ НИКОЛОВ

(студент по българска филология - фак. № 2203)

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ТАЙНИЯ ЗИДАРСКИ (МЕЩРЕНСКИ) ГОВОР В СЕЛАТА ГЕЛА И МОМЧИЛОВЦИ

(дипломна работа)

Научен ръководител: гл. ас. Цветана Карастойчева

На отзивчивите родопчани от селата Гела и Момчиловци посвещавам този малък студентски труд.

Павел Николов, 1979 г.

С преклонение към покойния вече отец Константин Канев от село Момчиловци за оказаното ми гостоприемство и неоценимата му помощ при събирането на материалите за разработката.

Павел Николов, 2002 г.

НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ТАЙНИЯ ЗИДАРСКИ (МЕЩРЕНСКИ) ГОВОР В СЕЛАТА ГЕЛА И МОМЧИЛОВЦИ

СЪДЪРЖАНИЕ

ГЛАВА ПЪРВА

В системата на тайните социални говори зидарският не се характеризира с териториално единство като например аргото на апашите. Той възниква и се оформя като комуникативна лексикална система, обслужваща западномакедонските зидари, от които е бил пренесен вследствие на миграционни движения на населението към Смоленско, Асеновградско, Казанлъшко и др. Въпреки че лексиката на зидарския социолект е сравнително еднотипна в тези области на разпространение (тук изключваме диалектни влияния, оказани върху едни и същи лексеми), можем да набележим и много нови елементи, обусловени от различната географска езикова и социална среда, които оформят специфичността на говора в дадената територия. Така че може да се говори за смоленски, асеновградски, казанлъшки и други клонове на социолекта, а изследването на характерните особености на говора поотделно за всеки клон е първата крачка към вникване в спецификата на тайния зидарски говор като цяло.

Тайният говор на зидарите от Смоленско не е засяган в цялостно научно изследване. Кратки сведения за него намираме в списание "Родопски напредък" [1], сборника "Широка лъка" [2], списание "Родопи" [3] и изследването на отец Константин Канев "Миналото на село Момчиловци" [4]. Но тъй като в тези случаи авторите не си поставят за цел да решават лингвистични задачи, обикновено там, паралелно с публикувания речников материал, се дават само популярни сведения за същността на мещренския говор, за произхода му, за заемките от чужди езици.

Сведенията, които отчасти ни дадоха гореспоменатите източници, подсказаха, че в Смоленско също е функционирала комуникативна система от арготичен тип, обслужваща зидарския занаят. С цел да се проучи съвременното и състояние беше организирана научна експедиция през месеците февруари и юли 1979 година до селата Гела и Момчиловци. Установи се като факт някогашното използване на таен език от смоленските зидари, чиято лексикална система се помни и до днес (повече или по-малко) от някогашните нейни носители. Материалът, залегнал в основата на настоящето изследване, е събран по време на посочените експедиции чрез директно интервюиране на следните информатори от:

с. Гела

1. Димитър Василев Ташков, 70 год. образование - 4 клас, баща и чичовци зидари, работил в Пловдив и Брестовица.
2. Сгуро Атанасов Каврошилов, 73 год. образование - 3 клас, баща и вуйчо зидари, работил в Пловдив и Кричим.

3. Дафо Петров Слепов, 60 год. образование - 3 клас, баща зидар, работил в Пловдив и Кричим.
4. Манол Иванов Каврошилов, 68 год. образование - 5 клас, всички близки зидари, работил в Пловдивско, по-малко в Родопите.

<u>с. Момчиловци</u>

1. Стайко Паунов Дойчовски, 75 год. образование - 4 клас, всички близки зидари, работил в Кърджалийско, Пловдивско, Турция.
2. Тодор Николов Каневски, 39 год. образование - 7 клас, баща и дядо зидари, работил в Пловдивско.
3. Райчо Костадинов Кисов, 74 години, образование - 4 клас, баща зидар, работил в Пловдивско и Кърджалийско.
4. Васил Атанасов Шопов, 60 год. образование - 3 клас, баща зидар, работил в Пловдивско.
5. Щоно Михалев Сурков, 79 год. образование - 4 клас, баща зидар, работил в Кърджалийско, Хасковско, Пловдивско, Старозагорско, Гърция и Турция.
6. Димитър Василев Гайджев, 55 год. образование - 3 клас, баща зидар, работил в Крумовградско и Беломорието.
7. Костадин Тодоров Черпаков, 72 год. образование - 3 клас, всички близки зидари, работил в Момчилград, Крумовград и Джебела.
8. Костадин Георгиев Кисов, 45 год. образование - 7 клас, баща и дядо зидари, работил в Пловдивско и Кърджалийско.
9. Ангел Костадинов Караманолев, 58 год. образование - 7 клас, баща зидар, работил в Пловдив.
10. Райчо Костадинов Янчов, 60 год. образование - 5 клас, баща и дядо зидари, работил в Кърджалийско, Пловдивско и Старозагорско.
11. Марко Петров Грибачов, 49 год. образование - 3 клас, баща и братя зидари, работил в Кърджалийско и пловдивско.

Прави впечатление, че средната възрастова граница на посочените информатори от селата Гела и Момчиловци е шестдесет години, от което се налага изводът, че днешни носители на зидарския говор са онези стари зидари, които са упражнявали своя занаят чрез гурбетлък. На въпроса дали младите зидари днес владеят мещренския говор, информаторите от село Гела отговарят отрицателно. Редки са изключенията като Тодор Каневски (30 годишен), Костадин Кисов (45 годишен) и Марко Грибачов (49 годишен) - зидари от Момчиловци, които сравнително добре владеят лексиката на говора. Този факт е наложен навярно от обстоятелството, че зидарският занаят там е практикуван по-дълго, а и до днес продължава да се упражнява от повечето от посочените информатори.

Образованието на информаторите ни от селата Гела и Момчиловци варира от трети до седми клас. Принудени да изкарват прехраната си от малки, те не са имали възможност да продължат учението си по-нагоре. "Който имаше над седми клас, ставаше писар, а не дюлгерин" - споделя информатор от село Гела. Но тай като скитническият начин на живот изисква по-голяма комбинативност на ума, някогашните зидари-гурбетчии са развили самобитни интелектуални способности, имат трезв поглед върху живота, а някои от тях, например Манол Каврошилов от село Гела, изненадват със своята ерудиция и начетеност.

Показателно е, че всички наши информатори имат в рода си зидари (най-вече бащи, братя, чичовци), от които са наследили и професията. С тях те са тръгвали още като

малки (15-16 годишни) деца, докато след години на непосилен труд заемат техните места. От тях и от другите майстори са научавали и езика - постепенно в процеса на работата.

Материалът, залегнал в основата на настоящото изследване, е събиран с помощта на "Упътване за събиране на лексикални материали от таен зидарски говор" [5]. Бяха приложени два директни подхода на интервюиране - индивидуален и колективен (чрез събиране на няколко от информаторите на едно място). Оказа се, че предимство има колективният подход, тъй като по този начин информаторите неволно изпадат в разговорни ситуации, позволяващи им взаимно да си подскажат някои от забравените вече думи и изрази. Разпитването започваше обикновено от понятието към думата, но този начин не е винаги най-добър, особено ако съответният информатор е забравил голяма част от думите. Макар и свързано с отнемането на по-значителен период от време, по-резултатно се оказва интервюирането с поставяне на съответното понятие в изречение, особено ако обкръжаващите понятието лексикални единици са известни на информатора с мещренското си значение. Важна роля при този начин на изпитване играе предварителното *поставяне* на информатора в *ситуация*, иначе казано - умението да се свърже зададения въпрос с познато на информатора положение от някогашния му гурбетчийски живот. (Например, ако искаме да разберем зидарската дума за ‘кал’, описваме на информатора следната ситуация: "Майсторът е видял, че на строежа се е свършила калта и вика на калджийчето: "Момче, донеси кал!". След което питаме: "А как ще го каже на мещренски?"). С цел да се поставят информаторите в ситуации, близки до някогашния им зидарски живот, интервюирането им може да се проведе на обектите, където работят, при условие че носителите на социолекта все още упражняват зидарския занаят. Такъв експеримент проведохме с някои от момчиловските зидари - резултатите бяха положителни, особено в областта на лексиката, свързана с прякото упражняване на зидарската професия.

При условие, че информаторът не можеше да си спомни дадена дума, прилагахме второ, дори трето *връщане към същото понятие* след известно време. А поради лексикалната близост на гоцеделчевския и смоленския мещренски говор сведения успявахме да съберем и чрез интервюиране с *гоцеделчевски зидарски лексеми*, фиксирани към съответните понятия във въпросника на гореспоменатото "Упътване...".

Голямо значение за събирането на материала играе и психологическият подход на интервюиращия, с други думи - умението не само да се насочи информатора към ситуации, свързани с някогашния гурбетчийски живот, но и това да се предразположи към непринуден разговор. Това е най-трудният елемент в механизма на интервюирането, защото изисква бързо опознаване на начина на мислене, интересите и разбиранията на всеки от даващите информация поотделно в процеса на разговора и възприемането им като свои собствени. Несъобразяването с психологията на информатора води до резултати, противни на очакваните - подобна грешка бе допусната по време на експедицията през февруари в село Гела и тя доведе до загубата на един, макар и посредствен, информатор.

Селата Гела и Момчиловци, откъдето е събран залегналият в основата на изследването материал, са разположени на територията на Смоленски окръг. Село Гела се намира на седем километра от Широка лъка. Историческите сведения за това село са много оскъдни и се простират до няколко поколения назад. Известно е, че преди Освобождението народностния състав на селото е бил разнороден - българи, турци, българомохамедани. След като турците и българомохамеданите се изселват, имотите им са взети от българите в Гела и Широка лъка - доскоро е имало хора, които са притежавали къщи и в двете села. Днес населението на села Гела е еднотипно по състав - в него живеят само български семейства. Селото наброява 360 къщи. Главният

поминък на населението някога е бил овцевъдството - овчарите са имали благоприятната възможност да се спускат през зимата в Беломорието, за да избегнат студените месеци на сезона. Зидарството е било по-слабо развито в сравнение с развитието, което е получило в Момчиловци, и след 9 септември 1944 година, когато гурбетчийството е ликвидирано като средство за печалба и прехрана, окончателно замира. Това е довело до бързо забравяне на тайната лексикална система, обслужвала ги по време на скитническия живот - в село Гела успяхме да съберем едва 14% от изследвания тук материал. Въпреки това там и до днес има живи представители на известните някога зидарски фамилии Каврошилови (Сгуло и Манол) и Пейовски (Тодор и Костадин).

Село Момчиловци се намира на 14 километра северно от град Смолян. Според легендата негови първи заселници и основатели са трима братя овчари от село Баятли, Гюмюрджинско. Първите документирани исторически сведения за селото датират от 1676 година, при което то се води под името Горно Дерекьой (от тур. dere ‘река’ и köy ‘село’, иначе казано - ‘село, разположено по течението на река’) [6] за разлика от Долно Дерекьой - днешното село Соколовци. Отначало то е било заселено само с българи, но след масовите потурчвания, станали в Родопите, към края на XVII и началото на XVIII век, в Момчиловци вече съжителстват два елемента - българи и българомохамедани. Едва през 1841 година, според преданието когато момчиловските българи започнали градеж на църква, потурчените им съселяни заявили, че ще отидат да търсят село, където има джамия, и до един напуснали селото. Оттогава до днес населението му (сега около 2000 души) е чисто българско.

Село Момчиловци продължава да съществува под името Горно Дерекьой до 1934 година, когато общественият деятел и писател Васил Дечев предлага то да носи днешното си име, за да се прослави и увековечи името на родопския герой Момчил юнак. След Освобождението по силата на Сан-Стефанския мирен договор границата бива прекарана северно от село Момчиловци и то попада в пределите на Турция, докато половината от земите на жителите му остават в България. Едва след Балканската война (1913 година), с преместването на границата, то бива включено в българската територия. [7]

Главният поминък на Момчиловци в миналото е било скотовъдството, най-вече овчарството и по-слабо говедовъдството. Поради високопланинския характер на терена по-слабо е било представено земеделието - предимно с отглеждането на арпа (ечемик), ръж и овес. От занаятите са били развити терзийството и абаджийството, а Момчиловци е било известно и със своите рибари-сулинаджии (от сулини ‘миди’), които дори са имали свое дружество в Беломорието. Зидарството се е развило по-късно от другите занаяти, но скоро то добива масови размери и става водеща професия - през 1837 година вече има сведения за съществуване на дюлгерски еснаф, а през 1870 година зидарите в селото наброяват около 90 души. Професията започва да се предава от поколение на поколение, оформят се родове, членовете на които се занимават изключително със строителство: Сурковци, Жекинци, Грибачевци, Карапачовци, Радковци и др. Днес поминъкът на селото се свежда преди всичко до земеделие и зидарство.

За появата и бързото развитие на зидарството в смоленския край могат да се изтъкнат няколко обективни причини. Някои предания го свързват на първо място с изискванията от строителен характер, които силно развитото овчарство поставило. "Големите скотовъдци - дерибейове, имали нужда от чифлици за стопанската си дейност..." [8]. Още: "...дюлгерите вземали доста пари..." [9], а и "...много младежи напускали овчарството след измиране на стадата им и тръгвали да учат новия занаят". [10] Първите майстори-дюлгери, заели се със строителство в Смоленско, били българи

преселници от Югозападна Македония. Според Д.Яранов [11] от XV до XIX век се наблюдава мощно преселническо движение от Макесония към българските земи, обусловено главно от политически и стопански (икономически) причини, като единият път на движението, преминаващ през Петрич, Неврокоп (днес Гоце Делчев), Пещера, Пловдив и т.н. се отклонява и към Станимашко (днес Асеновградско). Яранов не дава сведения дали, след като са стигнали станимашкия край, някои от преселниците не са продължили пътя си навътре в Родопите, но ние считаме това за факт. Според исторически данни първите зидари в Момчиловци (а оттук може да се предположи и за останалите родопски села) са дошли по времето на двамата турски феодали Салих и Аджи ага, а времето на тяхното управление се отнася към края на XVIII и началото на XIX век, иначе казано - свързва се с преселническия период, който Яранов сочи. От тези първи преселници в Момчиловци води началото си и днешният род с показателното прозвище Арнаутци ("арнаути" и тогава и сега наричат въпросните българи, преселили се от Макесония), а къщите, построени от "чужденците"-зидари, получили названието "арнаут бичими", с други думи - построени по арнаутски план (маниер). Отначало родопчани само помагали на майсторите "аранаути", но скоро и те усвоили тънкостта на занаята и започнали да работят самостоятелно. По подобие на своите учители преселници те се движели на *чети* (от по 6-10 човека) или *тайфи* (до 120 човека), водени от така наречения *устабашия*. Някои от четите и тайфите заминавали в други области на работа и оставали завинаги там, други практикували занаята си сезонно. С наближаването на есента зидарите започвали да се готвят за път и след Малка Богородица потегляли, изпращани по много тържествен начин. През зимата, за празниците, вкъщи се връщали само устабашиите и майсторите, а помощниците им оставали на място, за да хранят добитъка и да пазят инструментите и принадлежностите. Цялата чета или тайфа си идвала едва по Костадиновден, за да разделят зидарите спечеленото през деветмесечното гурбетуване и да помогнат на семействата си през усилената лятна работа. По различни пътища търсели работа четите и тайфите от Смоленско: към Гърция и Турция, Кърджали и Кричим, Пловдив и Стара Загора, а някои от момчиловските зидари стигали на север чак до Великотърновско. И въпреки че в началото на XX век се наблюдава разпадане в здравата организация на тайфите и четите, зидарството, основаващо се на гурбетуването, се упражнява чак до 9 септември 1944 година.

Несъмнено първите зидари преселници от Югозападна България, Македония, са донесли със себе си и вече оформилата се и функционираща там комуникативна лексикална система на зидарския социолект. Самите майстори, негови носители, разказват за това. Така покойният вече Атанас П.Жекин е споделил пред Константин Канев: "...дюлгерският език е донесен от арнаути, които градили големия чифлик на Аджи ага... та дюлгерският език е хас арнаутски и нашите дюлгери са го наследили още от ония времена". [12] Същото мнение изказа пред нас и Щоно М.Сурков, като добави: "Схванали сме само една част от езика, но точно както са го говорили македонците, не можем да го говорим". Така, възприет веднъж от родопските зидари, социолектът започнал да се предава от майстори на помощници и е функционирал пълноценно до замирането на гурбетчийството като средство за препитание. Мещренската лексикална система, загубила функционалните си стойности след 9 септември 1944 година, започва да отмира и в съзнанието на носителите и. По време на експедицията през 1979 година установихме, че в село Гела старите зидари вече с усилие могат да си спомнят повече от 20-25 думи. В Момчиловци, където зидарските традиции са били по-силни, все още има информатори, които владеят добре мещренския език, но и те не могат да си спомнят много от думите, макар сами да признават, че "...сигурно е имало такава дума".

Използването на мещренския говор от смоленските зидари се е наложило по

същите причини, които обуславят появата и функционирането на всички социолекти. Най-напред е възникнала необходимостта от лингвистично обособяване на зидарите с цел да установят езиков контакт помежду си, без околните да имат достъп до него. Информаторите, носители на социолекта, са единодушни в отговорите си - използвали са мещренския говор, за да си кажат нещо скрито пред други хора (главно пред предприемача и семейството му) и то най-вече свързано с прехраната и уговорката на работата. Социолектът е изпълнявал функция, която ние ще наречем *езиково изолираща* или *лингвистична*. Това, че мещренският говор действително е имал такава функционална насоченост, можем да илюстрираме със следната случка, разказана ни от момчиловски зидари:

"Стопанин пазарил майстор да му гради къща, но майсторът, работейки на надница, гледал как по-бързо да мине времето и затова постоянно се обръщал към слънцето с думите: *"Ветай, райчо, ветай!" ("Върви, слънци, върви!")*, при което никой не го разбирал".

Информацията, носена от фразата, не достигала до околните поради езиково изолиращата функция на говора. Но достатъчно е да се наруши тази функция, да се направи известно на околните това, което си говорят зидарите, и едновременно ще отпадне нуждата от самия говор, в което ни убеждава краят на посочената вече история:

"Стопанинът научил от други майстори зидари значението на въпросната фраза, разбрал замисъла на своя работник и го отпратил с думите: *"Ветай си, майсторе, ветай си!" ("Върви си, майсторе, върви си!")*.

Не трябва да се смята обаче, че мещренският социален говор е изпълнявал една-единствена лингвистична функция. Веднага може да възникне въпросът защо майсторът е казвал на калджията си: *"Шуле, доветай балта!"*, а не направо: *"Момче, донеси кал!"*. Каква тайна е имало в това, защо е било въобще нужно да се крие тази заповед от околните? Разумно е да се предположи, че ако мещренският говор е изпълнявал само езиково изолираща функция, той щеше да си изработи лексикални материали, отнасящи се пряко до жизненото съществуване на зидарите, но не и свързани например със зидарските инструменти. За да отговорим на тези въпроси, трябва да погледнем нещата от социално-психологически аспект. Споменахме вече, че зидарите са гурбетували далеч от родните си места, сред чужди хора, които гледали на тях като на скитници, зарязали жените и децата си и тръгнали по света, а това трябва да е засягало до голяма степен тяхното социално самочувствие. Говорейки *изцяло* на неразбран за предприемачите език, те имали възможност да изразят своето пълно пренебрежение спрямо тях и да покажат превъзходството си като социална единица. [13] В този случай мещренският говор е изпълнявал друга функция, която ние ще наречем *социално изолираща*. А ако трябва да търсим връзка между двете функции на говора, ще кажем, че първична и ръководна роля е играла лингвистичната, тъй като тя е свързана с преките жизнени потребности на пътуващите зидари, но това не означава, че трябва да абстрахираме от нея соицално изолиращата. Двете функции са взаимно свързани и допълващи се и тяхната взаимна връзка е обуславяла и стройността на зидарския социолект като комуникативна лексикална система.

БЕЛЕЖКИ

1. Ст. Шишков, "Принос за тайните езици в Родопите. Дюлгерски език.", сп. "Родопски напредък", 1909 г., кн. 5-6, стр. 120-124.

2. "Няколко думи за тайния мещренски език", сб. "Широка лъка - просветно огнище в Родопите", 1947 г., стр. 236.

3. Максим Младенов "Мещруганският говор", сп. "Родопи", 1967 г., бр. 10, стр. 33-35.

4. Константин Канев, "Миналото на село Момчиловци", София, 1975 г., стр. 436-500.

5. Цв. Карастойчева, "Упътване за събиране на лексикални материали от таен зидарски говор", В.Търново, 1977 г.

6. Названието отговаря на разположението на селото.

7. Историческите данни за селото и сведенията, свързани със зидарската професия, са взети от изследването на отец Константин Канев "Миналото на село Момчиловци".

[8]. Константин Канев, "Миналото на село Момчиловци", София, 1975 г., стр. 437.

9. Константин Канев, "Миналото на село Момчиловци", София, 1975 г., стр. 440.

10. Константин Канев, "Миналото на село Момчиловци", София, 1975 г., стр. 440.

11. Д. Яранов, "Преселническото движение на българи от Македония и Албания към източните български земи през XV до XIX век", сп. "Македонски преглед", 1932 г., кн. 2-3, стр. 63-119.

12. Константин Канев, "Миналото на село Момчиловци", София, 1975 г., стр. 497.

13. Подобна функция е изпълнявал в Русия употребяваният от руските дворяни френски език.

ГЛАВА ВТОРА

Както вече споменахме, въпросът за словообразуването ще бъде централен в настоящото изследване върху мещренския таен говор, обслужвал някога гурбетуващите зидари от Смоленско. Не можем, при условие че работим върху особеностите на определен социолект (социален говор) да правим, покрай лексикалното, пълно фонетично и граматично проучване, защото е известно, че социалните говори нямат своя собствена граматична и фонетична структура, а копират същите на съответния разговорен език или диалект. Можем да говорим за диалектно влияние върху фонетиката и граматиката на соицолекта, което ги прави различни от фонетиката и граматиката на книжовния език. Затова във втората глава на работата ще направим най-напред фонетична и морфологична характеристика на месния диалект в зависимост от влиянието, което е оказал на мещренския (зидарския) говор. След това ще разгледаме словното богатство на говора с оглед на тематичния обхват на лексиката, нейния произход (чужд или домашен) и начините за нейното заемане.

А. Фонетична и морфологична характеристика на диалекта съобразно оказаното върху тайния зидарски говор влияние.

Селата Гела и Момчиловци попадат в географската област на така наречените родопски говори, заемащи централно място в системата на рупските диалекти, като Момчиловци влиза в обхвата на смоленския говор, а Гела - на широколъшкия. Характерни различия между диалектните особености на двата подговора по отношение на влиянието им върху лексиката на мещренския социален говор няма (с изключение на един-единствен случай) и затова ще разгледаме лексикалните единици от двете селища заедно.

Първо ще се спрем на фонетичните промени, които диалектът е оказал върху мещренския говор. Най-силно влияние се чувства в областта на палаталността на

съгласните. Ако говорим за силата на диалектната палаталност в говора на зидарите от Смоленско, трябва да отбележим, че тя надвишава тази на книжовния език (особено в село Гела - характерно нещо за широколъшкия подговор), за което говори макар и един случай на промяна на *т'* в *к'*: *т'онък* 'конец' (Момчиловци) - *к'онък* 'конец' (Гела).

Промяната на *д'* в *г'* при думата *г'ахта* 'сирене', заета от албанската *djathe* 'сирене', не можем да окачествим като местно явление, тъй като същата форма срещаме и в гоцидилчевския клон на говора [1]. Не са характерни само за смоленския край и думите *фл'асам* 'говоря' и *пл'ака* 'старец' от *flak* 'говоря' и *plak* 'старец', ако в този случай въобще става дума за влияние на диалектната мекост върху албанските заемки. По-вероятно е палатализирането да се дължи на фонетичния характер на албанския консонант *l*, който е по-мек от българския *л* и се възприема слухово като *л'*.

Палаталните съгласни в диалекта, а оттам и в мещренския говор не познават книжовната дистрибуционна ограниченост. Ако в книжовния език палатални съгласни срещаме само пред заднoезичните вокали (*а, ъ, о, у*), в мещренския говор на зидарите от Смоленско, съобразно с диалектното влияние, срещаме мекост и:

а/ в краесловието: *громпул'* 'камък', *громфул'* 'камък', *дукал'* 'ходжа', *духан'* 'тютюн', *кокал'* 'жито, пшеница', *манал'* 'пушка', *пристал'* 'добър';

б/ пред съгласен: *бел'чо* 'сняг', *буфел'ка* 'стопанка', *жол'ти* 'пари', *мамул'кя* 'цигара', *тьот'ки* 'гърди', *хаил'ка* 'ядене';

в/ пред преднoезичен вокал: *л'ети* 'пари', *л'ешма* 'женски полов орган', *пл'ека* 'стара жена', *хл'епя* 'мажа'.

Не ни се отдаде възможност да отбележим в мещренския говор палаталност пред преднoезичен вокал *и*, съществуваща в местния диалект. [2]

Палаталността на съгласните в посочените по-горе отклонения от българския книжовен език, залегнала в мещренския говор под влияние на диалекта, а и в случаите, когато е книжовно стандартна (пред *а, о, ъ, у*), не се характеризира с подчертана устойчивост. Има случаи, при които един и същ информатор произнася една дума с диалектна палаталност и след това без нея. При едни от информаторите се наблюдава по-голяма склонност към палатализиране на съгласните, при други (особено по-младите) - по-малка. Успяхме да запишем следните паралелно употребявани форми: *духан'* 'тютюн' - *духан* 'тютюн', *жол'ти* 'лири' - *жолта* 'царевица', *пристал'* 'добър' - *непристал* 'зъл, лош', *хаил'ка* 'ядене' - *хаилка* 'ядене', *чьорна* 'кафе' - *чорна* 'фередже'.

Интересен е въпросът за рефлекса на старобългарския ятов гласен в диалекта и отражението му в езика на зидарите от Смоленско. На мнение сме, че при съвременното състояние на зидарския социолект не можем да говорим за *широко е*, намерило място в него по пътя на диалектното влияние, защото някогашният широк вокал (застъпник на ѣ) се губи и в самия диалект. Въпросът се усложнява и от факта, че в лексиката на мещренския говор са залегнали малко на брой лексеми, притежаващи в старобългарски език ятов гласен, което не дава възможност да се направи обширно наблюдение в тази насока. Безспорно е, че преди години, когато рефлексът *широко е* е бил повсеместно застъпен в диалекта, той е намирал отражение и в зидарския говор. Но днес срещаме думи, повечето от които имат рефлекс като в стандартния книжовен език: *бял* 'вар, сняг' и *бел'чо* 'сняг' (староб.: бѣлъ 'бял'), *л'ети* 'пари' (староб.: лѣтъ 'дребна монета'), *рядка* 'вода, каша, разстройство' и *рядко* 'мляко' (староб.: рѣдъкъ 'рядък'), *резлива* 'бичкия' (староб.: рѣзати 'режа'), *рязан* 'турчин' (староб.: рѣзанъ 'рязан'), *ценилка* 'цена' (староб.: цѣна 'цена').

Единствените отклонения, направени по отношение на ятовия гласен, които записахме, засягат думите *бел* 'захар, вар' (староб.: бѣлъ 'бял'), *грашев* 'лош' (староб.: грѣхъ > *грях* > *гряшев* > *грашев* - чрез диспалатализация на *р* пред ѣ, характерна за българските диалекти; напр.: *трева* и диал. *трава* от трѣва), *ляти* 'пари' (староб.: лѣтъ

‘дребна монета’), *цанилка* ‘пазаряване’ (староб.: цѣна ‘цена’). И тук диалектното влияние не е последователно прокарано, защото срещаме паралелни форми с книжовно и диалектно произношение.

В системата на мещренския говор е ограничен и диалектният рефлекс на групите ръ, рь, лъ, ль, тъй като също са ограничени лексемите, съдържали някога посочените групи. Примерите ни засягат само рефлексите на ръ, рь и ль. Подобно на диалекта и в мещренския говор те се развиват към *ор* и *ол*: *жолта* ‘царевица’ и *жол’ти* ‘лири’ (староб.: жльтъ ‘жълт’), *откорша* ‘пазарявам се на надница’ (староб.: кръшити ‘кърша, счупвам’), *чорна* ‘фередже’ и *чьорна* ‘кафе’ (староб.: чрьнъ ‘черен’).

Колебания можем да доловим и тук, тъй като паралелно с думите *чьорна* ‘кафе’ и *чорна* ‘фередже’ сме регистрирали също и *черна* ‘кафе’. С известна резерва приемаме, че диалектен рефлекс на съчетание лъ (без метатеза, поради това че се намира в началото на думата) имаме и при лексемата *льоха* ‘духа’ (срв. книж. *лъха*), произлязла вероятно от лъхъ (даваме предполагаема старобългарска форма, тъй като не успяхме да я открием зафиксирана в писмен вид).

Някога вокалът, който посочените групи са давали под диалектно влияние е бил широк (*ô*), но днес подобно явление не можем да отбележим. Вероятно е при случаи като *чьорна* ‘кафе’ и *льоха* ‘духа’ да е имало леко отваряне на вокала, но това би могло да се регистрира само с акустични уреди.

Малко неща можем да кажем и за еровите гласни в езика на смоленските зидари, тъй като сме регистрирали само един пример на диалектно влияние по тази линия: *тьонък* ‘конец, вятър’, *кьонък* ‘конец’ (староб.: тьнькъ ‘тънък’).

За специфичен случай като поведението на старобългарския вокал ь в суфикс -ьнъ съобразно диалектното влияние ще говорим, когато разглеждаме морфологичните диалектни особености на мещренския говор.

Имаме отбелязани и случаи на диалектно влияние в говора по отношение на старобългарския носов вокал ѧ. Както в диалекта, така и тук малката носовка преминава в о: *мьока* ‘слама’, *мьоко* ‘брашно’ (староб.: мѧкъкъ).

Подобно на всички рупски говори и за говора на селата Гела и Момчиловци е характерна полуредукцията на гласните. Тя е намерила отражение и в зидарския говор, особено чувствително при задните вокали *а* и *о*.

Морфологичните особености на родопския диалест също оказват влияние върху тайния говор на зидарите от смоленските села Гела и Момчиловци. За пълно морфологично влияние на диалекта, особено при днешното състояние на мещренската лексикална система, не можем да говорим, но ще изложим тези факти, които успяхме да фиксираме по време на научноизследователските експедиции.

Известно е, че в рупските говори покрай старото окончание за множествено число *-и* се наблюдава и ново (*-е*), при условие че думата в единствено число не завършва на веларен (меконебен) съгласен или няма два съгласни в краесловието. Окончание *-е* за множествено число наблюдаваме и в две лексеми, влизащи в говора на зидарите от смоленските села: (*змиини) кокале* ‘зидарски инструменти’ и *партале* ‘дрехи’.

Най-характерната морфологична особеност, наблюдавана в родопските диалекти и отразена в тайния говор на зидарите от Смоленско, е наличието на троен определителен член, позволяващ да се характеризират обектите и откъм пространствено разположение. Ще говорим за: 1. Неутрална членна форма и 2. Пространствено-определяща членна форма (за близки и отдалечени от субекта обекти).

Неутралната членна форма за обща определеност съответства на наличната в българския книжовен език. Тя се отнася до обекти, които не могат да се характеризират с признаците близки-далечни или не се възприемат зрително от субекта. Срещнахме следните неутрални членни форми за:

* м. р. ед. ч. (*-а*) - *кена* ‘стопанина (-ът)’ (*кена се дие* ‘стопанинът разбира’), *жуфа* ‘стопанина (-ът)’ (*жуфа да зоме люта* ‘стопанинът да вземе ракия’)

* ж. р. ед. ч. (-та) *аламанката* ‘стопанката’ (*мера ли аламанката* ‘дава ли стопанката’), *вромата* ‘бабата’ (*вромата пули шулето* ‘бабата гледа детето’), *друната* ‘дървото’ (*да не хаеш друната* ‘да не ядеш дървото’), *лазарицата* ‘годината’ (*лазарицата си ответа* ‘годината си отиде’), *палежмата* ‘закуската’ (*палежмата довета* ‘закуската дойде’), *пуната* ‘работата (*пули си пуната* ‘гледай си работата’), *тамата* ‘майката’ (*да му кибам тамата* ‘да му еба майката’).

Членна форма за женски род, единствено число получава и думата *мештра* ‘майстор’, която е в мъжки род, но носи окончание, характерно за женски**:** *мештрата* ‘майсторът’ (*мештрата пунова на чунтата* ‘майсторът работи на ъгъла’).

* ср. р. ед. ч. (-то) *шулето* ‘детето’ (*вромата пули шулето* ‘ бабата гледа детето’).

Пространствено-определящата членна форма за близки предмети води своето начало от старобългарската форма на показателното местоимение сь и определя обекти, близки в пространствено отношение до субекта. Записахме в говора на зидарите от Гела и Момчиловци следните лексеми от**:**

* м. р. ед. ч. (-ас) - *жуфас* ‘стопанинът’ (*жуфас мяза да е умокнат* ‘стопанинът като че ли е беден’).

* ж. р. ед. ч. (-са) - *букаса* ‘хляба’ (*хай му букаса* ‘яж му хляба’), *нускаса* ‘жената’ (*тонти му нускаса* ‘еби му жената’), *подлогиса* ‘цървулите’ (*ша ми види подлогиса* ‘ще ми види цървулите’).

Пространствено-определящият член за далечни предмети също произлиза от старинно показателно местоимение**:** онъ. Определителният член носи и свойството на изчезналото вече местоимение да означава далечно разположение на обектите, за които се говори. За мъжки и среден род не успяхме да попаднем на лексеми, членувани с подобен определителен член (съответно *-ан* и *-но* в диалекта) и прилагаме само фиксираните лексеми от женски род с членна форма *-на***:** *мерачкана* ‘надницата’ (*каква му е мерачкана* ‘каква му е надницата’), *нускана* ‘жената’ (*да му кивам нускана* ‘да му еба жената’), *мекрана* ‘брадата’ (*да му кроя на мекрана* ‘да му сера на брадата’).

Когато говорим за неутрална и пространствено-определяща функция на членната форма в родопските говори, а оттам и в мещренския говор, не трябва да ги абсолютизираме. Днес те нямат това строго разграничително значение и в много случаи се употребяват по навик, а понякога с тях се допускат и грешки, както в посочения вече пример *ша ми види подлогиса* ‘ще ми види цървулите’**:** думата *подлоги* ‘цървули’ е в множествено число и е от женски род, така че би трябвало да получи съответния определителен член *-се*, но вместо това получава *-са* - за женски род, единствено число.

В говора на зидарите от Смоленско срещаме диалектно влияние и по отношение на формите на глаголите за 1 л. ед. ч. и мн. ч. сегашно време**:** *багрим* ‘мажа’, *горбим* ‘еба’, *дийам се* ‘разбирам’, *косиме* ‘ходим да търсим работа’, *моглям* ‘пуша’, *пулям* ‘гледам’, *пуням* ‘работя’, *таижим* ‘ям’, *тонтям* ‘еба’, *да ухайам* ‘да изям’, *хайам* ‘ям’, *чунтям* ‘дялам камък’.

Но както в диалекта, така и в мещренския говор, това явление, макар да е често срещано, не е последователно прокарано. Срещаме и стандартни форми, някои от които

са паралелни на изброените в по-горния абзац**:** *грапча* ‘пиша’, *лустря* ‘гиздя’, *мокна го* ‘страхувам се’, *могля* ‘пуша’, *да нахая* ‘да нахраня’, *пуля* ‘гледам’, *рося* ‘прося’, *хайа* ‘ям’.

Диалектно влияние върху говора на зидарите от Смоленско, свързано с морфологиятаq е и рефлексът на стария суфикс за качествени прилагателни -ьнъ (-ьна). Поради силната позиция на малкия ер в суфикса той се запазва и в говора на селата Гела и Момчиловци, трансформирайки се във вокал *а* (вместо очаквания *е*). Срещаме го в този му вид и при някои от зидарските лексеми - прилагателни имена**:** *наперана* ‘скеля’, *обесан* ‘отвес, таван’, *отворана* ‘врата’, *ситан* ‘пясък’.

Но тъй като и това явление не е прокарано последователно в самия диалект, същата непоследователност наблюдаваме и в мещренския говор. Срещаме форми като *отворен* ‘прозорец’ и *ситен* ‘дъжд’.

Диалектно влияние е и наличието на рефлекс на стария суфикс за минало страдателно причастие -тъ на мястото на суфиксите -лъ (за минало деятелно второ) и -нъ (другият суфикс за минало страдателно причастие)**:** *зинат* ‘мъртвец’ (вм. *зинал*), *свъртято* ‘хоро’ (вм. свъртяно).

От разгледаните дотук некнижовни фонетични и морфологични явления в тайния говор на зидарите от Смоленско, обусловени от влиянието на местния диалект, можем да направим следните обобщения**:**

1. Лексиката на мещренския говор е засегната от влиянието на диалекта в областта на фонетиката и морфологията, но тъй като самите диалектни явления са разколебани, разколебаност се чувства и при отражението им в тайния говор.

2. Наблюдаваме уникално езиково явление**:** мещренският говор не се използва вече от тридесет години, но въпреки това търпи развитие, свързано с развитието на фонетиката и морфологията на диалекта. Явлението се дължи на нарастващото влияние на книжовния език върху диалектите.

Б. Социолектът, обслужвал зидарите от Смоленско, съдържа думи, засягащи различни сфери на живота, тъй като съобразно със социалноизобиращата си функция зидарският говор се е стремил да обхване възможно повече понятия. Така че словното богатство на говора можем да разгледаме и по отношение на тематичния обхват на лексиката му. Записаните от нас думи засягат**:**

1. Производствената дейност.
2. Бита.
3. Природата и природните явления.
4. Човека.
5. Административния, икономическия и политическия живот.
6. Духовния живот. [3]

Думите, отнасящи се до производствената дейност, засягат най-вече зидарската сфера, а след това и други сфери на производството. На зидарската лексика се пада по-голям дял (93 лексеми от 352 в тематичния речник [4]), тъй като е свързана пряко със занаята на упражняващите говора. Тя обхваща думи, отнасящи се до**:**

а) предмети на труда: *балта* ‘кал, вар, пръст, хоросан’, *бел* ‘вар’, *бял* ‘вар’, *громпул* ‘камък’, *гропал* ‘камък’, *грохел* ‘камък’, *грумфул* ‘камък’, *грухал* ‘камък’, *друна* ‘дърво, дъска, греда’, *друни* ‘дърва’, *друно* ‘дърво’, *як* ‘бетон’, *кересте* ‘строителен материал’, *корав* ‘камък’, *лашма* ‘кал’, *люфачка* ‘мазилка’, *петра* ‘камък’, *питнеста* ‘тухла’, *плоски* ‘каменни плочи’, *ситан* ‘пясък’, *червена* ‘тухла’, *чунта* ‘ъглов камък’, *шарампойка* ‘керемида’, *шейки* ‘гвоздеи’, *шилести* ‘гвоздеи’, *широпойка* ‘керемида’;

б)оръдия на труда: *балтарка* ‘приспособление за изкачване на строителен материал’, *гъргърия* ‘трион’, *змиини кокале* ‘зидарски инструменти’, *зубилец* ‘торба за зидарски инструменти’, *кьонък* ‘конец’, *лъженджия* ‘либела’, *мазилка* ‘мистрия’, *мастар* ‘дъска за заравняване на мазилка’, *матара* ‘чук’, *мачола* ‘чук’, *мерач* ‘метър’, *мерочка* ‘метър’, *мерулник* ‘метър’, *меручка* ‘метър’, *наперана* ‘скеля’, *обесан* ‘отвес’, *резлива* ‘бичкия’, *струг* ‘ренде’, *стъргоризник* ‘трион’, *тричко* ‘трион’, *тънкия* ‘ конец’, *тьонък* ‘конец’, *узак* ‘бичкия’, *чукала* ‘зидарски инструменти’;

в) сгради и техните елементи: *глибок* ‘темел’, *кадлив* ‘комин’, *легалка* ‘ стая’, *настелена* ‘под’, *обесан* ‘таван’, *отворана* ‘врата’, *отворен* ‘прозорец’, *паратир* ‘прозорец’, *паратлив* ‘прозорец’, *стис* (*щиш, щис*) ‘ограда, стена, зид’, *турмележка* ‘комин’, *чунта* ‘ъгъл’, *щапия* (*щрапия*) ‘къща’;

г) действия, свързани със зидарството: *багрим* ‘мажа’, *бистрим* ‘разглеждаме план’, *да излюфам* ‘да измажа’, *косиме* ‘ходим да търсим работа’, *кревам* ‘строя’, *люфам* (*люхам*) ‘мажа’, *меручкам* ‘меря’, *мещрам* ‘майсторя’, *мещра* ‘строя’, *мясам* ‘бъркам (вар)’, *да откорша* ‘да се пазарявам на надница’, *отсичам* ‘пазарявам’, *тричкам* ‘режа’, *тричкам* ‘бича’, *хлепя* (*хл’епя*) ‘мажа’, *чунтям* ‘дялам (камък)’, *щисам* ‘зидам’;

д) зидарите според специализацията им: *балтаджия* ‘калджия’, *лънджуфер* ‘калджия’, *малец* ‘калджия’, *мещра* ‘майстор, зидар’, *шльоне* ‘калджия’, *шуле* ‘калджия’;

е) други думи, засягащи зидарския занаят: *гумар* ‘криво подредени тухли при градеж’, *люфане* ‘мазане’, *мастросване* ‘заравняване с мастар’, *мерачка* ‘надница’, *мещарлък* ‘майсторлък’, *мещренски* ‘зидарски’, *чунтен* ‘издялан’.

Думите, които се свързват с други сфери на производствената дейност са сравнително малко (37), защото не се отнасят пряко до зидарството. В този случай ще говорим за лексеми, засягащи:

а) земеделието и земеделските продукти: *жолта* ‘царевица’, *жолти въргулати* ‘картофи’, *зелено* ‘сено’, *зърниво* ‘грозде’, *зърнив* ‘боб’, *кокал* ‘жито, пшеница’, *парлива* ‘пиперка’, *парлив* ‘чесан’, *пиринч* ‘ориз’, *пишкалива* ‘ечемик’, *пуфтю* ‘боб’, *тахтабит* ‘леща’, *червен* ‘пипер’;

б) животновъдството: *баранка* ‘овца’, *врекелива* ‘коза’, *гумар* ‘магаре’, *доса* ‘свиня’, *креклива* (*кряклива*) ‘кокошка’, *мека* ‘вълна’, *мекра* ‘вълна’, *перата* ‘кокошка’, *перато* ‘пиле’, *рогата* ‘крава’, *рогата* ‘коза’, *ушакато* ‘магаре’, *ушесто* ‘магаре’, *фърката* ‘кокошка’, *фъркато* ‘пиле’;

в) лица според заниманието им: *дохтю* ‘ковач’, *друнаджия* ‘дървар’, *мещра* ‘занаятчия’, *мияч* ‘калайджия’, *мустав* ‘калайджия’, *мушадоров* ‘калайджия’, *пуновач(ка)* ‘работник (чка)’.

Думите, засягащи бита, също са многобройни (72 лексикални единици) в говора на зидарите от Смоленско, тъй като много от тях са били свързани пряко с жизнените им потребности. Те назовават понятия, свързани с:

а) храненето: *бел* ‘захар’, *блага* ‘баклава’, *благ* ‘мед, захар’, *брич* ‘хляб’, *бука* ‘хляб’, *бука* ‘храна’, *въргулато* ‘яйце’, *гяхта* ‘сирене’, *дрипава* ‘баница’, *клоклив* ‘качамак’, *мазно* ‘масло’, *малечка* ‘обяд’, *меко* ‘брашно’, *мештрам* ‘готвя’, *миш* ‘месо’, *мьоко* ‘брашно’, *нахаен* ‘нахранен’, *нахая* ‘нахраня’, *обло* ‘яйце’, *палежма* ‘закуска, чорба’, *печен* ‘хляб’, *рамазан* ‘глад’, *рядка* ‘каша’, *рядко* ‘мляко’, *саджак* ‘качамак, *ситно* ‘брашно’, *таижене* ‘хранене’, *таижим* ‘ям’, *тестен* ‘качамак’, *да ухаям* ‘да изям’, *хаилка* (*хаил’ка*) ‘ядене’, *хаичка* ‘ядене’, *хая*, *хаям* ‘ям’, *чочу* ‘месо’, *широка* ‘баница’, *шкевам*, *штевам* ‘ям’;

б) пиенето: *бистра* ‘вода’, *големан* ‘вино’, *жокам* ‘пия’, *жокане* ‘пиене’, *жокачка* ‘питие’, *люта* ‘ракия’, *мокра* ‘вода’, *нажокан съм* ‘пиян съм’, *посна* ‘кафе’, *рядка* ‘вода’, *смеленска* ‘ракия’, *чорна* ‘кафе’, *чойкув* ‘пияница’, *чотра* ‘бъклица’, *чьорна*

‘кафе’, *шушлек* ‘стомна’;

в) тютюнопушенето: *доманям* ‘пуша’, *духан, духан’* ‘тютюн, цигара’, *мамул’кя* ‘цигара’, *могля, моглям* ‘пуша’;

г) домашния инвентар: *карекла* ‘стол’, *легачка* ‘легло’, *махера* ‘нож’, *ръждив* ‘нож’;

д) облеклото и други принадлежности: *бреки* ‘гащи’, *кирлив* ‘фес’, *партале* ‘дрехи’, *подлоги* ‘цървули’, *тимбеста* ‘шапка’, *траша* ‘торба’, *чорна* ‘фередже’.

Към думите, които се отнасят до бита можем да прибавим още: *пехла* ‘куче’, *скоклива* ‘бълха’, *шкиля* ‘куче’, *шкрета* ‘вошка, дървеница’.

Лексемите, които засягат природата и природните явления в говора на зидарите от Смоленско, са най-малобройни от всички, тъй като са свързани с област, която няма пряк допир със зидарската професия и живота на зидарите. Те се отнасят до най-често свързани с природата понятия: *бел’чо* ‘сняг’, *бял* ‘сняг’, *женавар* ‘вълк’, *жьольо* ‘вълк’, *калауз* ‘часовник’, *лазарица* ‘година’, *льоха* ‘духа’, *мокър* ‘ дъжд’, *плахлив* ‘заек’, *райчо* ‘слънце’, *ситен* ‘дъжд’.

Лексемите, свързани с човека (61), също заемат едно от първите места в мещренския говор на зидарите от Смоленско. От този тип различаваме лексикални единици, свързани с:

а) човека според пола и възрастта му: *врома* ‘баба’, *дера* ‘стара жена’, *кен* ‘човек’, *малешина* ‘дете’, *нуска* ‘жена’, *пляка* ‘старец’, *пл’ека* ‘старица’, *хиляда* ‘стара жена’, *чупа* ‘мома’, *шуле* ‘дете’;

б) човека според националната и етническата му принадлежност: *беса* ‘турчин’, *бесинка* ‘туркиня’, *бесинска нуска* ‘туркиня’, *горещ* ‘циганин’, *горьопка* ‘българомохамеданин’, *парлив* ‘циганин’, *пърнат* ‘циганин’, *рязан* ‘турчин’, *хаирлушка* ‘циганка’, *чалма* ‘турчин’, *шилес* ‘грък’;

в) роднинските и семейните отношения: *ненухчен* ‘неженен’, *нуска* ‘съпруга’, *нуска* ‘невяста’, *нухчен* ‘женен’, *нухчене* ‘сватба’, *нухчи се* ‘жени се’, *стореник* ‘годиник’, *стореница* ‘годеница’, *тама* ‘майка’;

г) човека, неговата външност и характер: *грашев* ‘лош’, *непристал* ‘лош, зъл’, *пергишин* ‘облечен зле’, *пристал* ‘добър’, *прифтав* ‘добър’, *тринга* ‘облечен добре’, *чиноват* ‘хубав’, *чуден* ‘хубав’;

д) части на човешкото тяло: *гледач* ‘око’, *жонк* ‘мъжки полов орган’, *кулавник* ‘ръка’, *кучма* ‘глава’, *ляшма, л’ешма* ‘женски полов орган’, *мекра* ‘брада, мустаци’, *пергел* ‘крак’, *сакал* ‘брада’, *стеф* ‘задник’, *тьотки* ‘цици’, *хедри* ‘тестиси’;

е) физиологически дейности: *гарбечка* ‘ебане’, *горбим* ‘еба’, *кибам* ‘еба’, *кивам* ‘еба’, *клембам* ‘еба’, *кроя* ‘ходя по голяма нужда’, *кроячка* ‘изпражнение’, *мочкал’ник* ‘тоалетна’, *мочкам* ‘ходя по нужда’, *намочкан* ‘насран, *тонтям* ‘еба’.

Думите от административния (*кен* ‘представител на властта, кмет’, *фантю* ‘стражар’), икономическия (*аламанин* ‘чорбаджия’, *аламанка* ‘чорбаджийка, стопанка’, *буфела* ‘стопанин’, *буфел’ка* ‘стопанка’, *жол’ти* ‘лири’, *жуф* ‘стопанин’, *жуфинка* ‘ стопанка’, *кен* ‘стопанин’, *кърпач* ‘беден човек’, *ляти, л’ети* ‘пари’, *мангизи* ‘пари’, *паламарка* ‘педя’, *подшилен* ‘беден’, *укапале* ‘беден’, *цанилка* ‘пазаряване’, *ценилка* ‘цена’) и политическия (*да захлупя* ‘да арестувам’, *манал’* ‘пушка, оръжие) живот не заемат значителен дял от лексикалното богатство на мещренския говор на зидарите от Смоленско. Записаните 22 лексеми са свързани само с битуването на гурбетчиите, което обяснява малобройността им.

Малко са думите, отнасящи се до понятия от духовния живот (14), защото допирът с него е бил минимален за битуващите зидари. Записахме лексеми, засягащи културата и образованието (*грапча* ‘пиша’, *калем* ‘молив’), народните забавления (*надута* ‘гайда’, *свъртято* ‘хоро’, *тракийско* ‘хоро’) и религията (*брадат* ‘поп’, *брадестил* ‘поп’,

горнес ‘бог’, *горния* ‘бог’, *дукал* ‘ходжа’, *мекра* ‘поп, ходжа’, *мърморник* ‘поп’, *прифт* ‘ходжа’, *тама* ‘вяра’).

Съществува и една част от лексиката (43 лексеми), която не би могла да се помести в посочените тематични групи. Тя обхваща преди всичко глаголи (*вдувам* ‘бягам’, *ветам* ‘вървя, отивам, идвам’, *да вшулякам* ‘да открадна’, *диям се* ‘разбирам, сещам се’, *да доветам* ‘да се върна’, *да доветам* ‘да дойда’, *да доветам* ‘да докарам’, *изпуновай* ‘направи’, *да изпуням* ‘да изработя’, *кендрам* ‘режа’, *клевам* ‘качвам’, *лустря* ‘гиздя’, *мерам* ‘вземам, давам’, *мокна го* ‘страхувам се’, *ньонкам* ‘спя’*, да опресам* ‘да отрежа’, *да ответам* ‘да си отида’, *отлепям* ‘бягам’, *да отрева* ‘да падна’, *офлясвам* ‘уговарям’, *пресам* ‘режа’, *привързвам* ‘умирам’, *пуля, пулям* ‘гледам’, *пуням* ‘работя’, *пуновам* ‘работя’, *пуфтя* ‘пърдя’, *развявам* ‘стоя без работа’, *ритам* ‘умирам’, *рося* ‘прося’, *спулям* ‘оглеждам’, *флесам, флясам* ‘говоря’, *фпул’ва се* ‘гледа втрещено’, *фули* ‘пече’, *фуля* ‘горя’), няколко съществителни имена (*бистър* ‘ум’, *ветане* ‘отиване’, *охайване* ‘ощетяване’, *пуна* ‘работа’, *фляса* ‘дума’, *флясане* ‘разговор’), три прилагателни имена (*грумфулес* ‘каменист’, *друнат* ‘дървен’, *мекрес* ‘брадат’) и две причастия (*неизпунован* ‘незавършен’ и *зинат* ‘мъртвец’). И в този случай се сблъскваме с пряката практическа насоченост на зидарския таен говор, особено ако разгледаме глаголите, които най-вече обхващат действия, свързани тясно с живота на зидарите: извършване на някаква трудова дейност (9 лексеми) и предвижване от едно място на друго (6 лексеми). Останалите лексикални единици-глаголи (17) се разпределят между различни други дейности: зрително възприятие, езиково общуване и т.н.

Ако се спрем на всички тематично подредени лексеми, ще забележим, че повечето от тях засягат тези области от живота, които са близки до битието на носителите на социолекта. Най-многобройни са лексикалните единици, отнесени до понятия за предмети и явления, с които те са се сблъсквали всеки ден. За разлика от книжовния език тук почти не се срещат лексеми, чиято употреба да не изисква ежедневност. Налага се изводът за тематичната ограниченост на лексиката на мещренския социолект, чийто обхват не надхвърля обема на няколко, свързани с жизнените потребности на гурбетчиите, теми. Не трябва да виждаме противоречие между стремежа на носителите на социолекта да говорят изцяло на "неразбираем език" (съобразно със социално изолиращата функция на говора) и горното твърдение. Когато казваме изцяло, имаме предвид разгледания тематичен обхват на лексемите. Да се твърди, че социолектът е вървял към изработване на думи за всички понятия, означени в книжовния език, е неуместно. Както мещренския, така и останалите професионални говори никога не са надхвърляли до голяма степен ежедневността на лексикалния си материал. Това произтича от факта, че тези говори се използват само в определени ситуации, а една ситуация, в каквито и варианти да се повтаря, винаги изисква даден брой еднакви лексикални единици.

В. Лексиката на зидарския говор можем да разгледаме на групи и съобръзно нейния произход. Ще различим:

1. Група на заемките от чужди езици.
2. Група на домашната (книжовна и диалектна) лексика.
3. Група на лексиката с неустановен произход.

Заемките от чужди езици са неизбежна съставна част в лексиката на всички социални говори от арготичен тип, включително и на тайния мещренски (зидарски) говор. Навярно няма да сме далече от истината, ако предположим, че възможността да се използват чужди думи (в нашия случай албански) пред хора, които не знаят значението им, е дало подтик за създаването на тайните професионални говори. Дори и

по-късно те са продължили да си набавят нови чуждоезикови лексеми поради причината, че чуждиците обикновено не се нуждаят от преосмисляне на семантиката, тъй като тя не е известна по принцип на страничните слушатели от други области и се използва в прякото си значение. В говора на зидарите от Смоленско се сблъскваме с лексеми от албански, гръцки и турски произход.

Най-многобройни чуждоезикови заемки са заемките от албански език (от 335 думи 89 са албански). Албанската лексика е навлязла в говора още в началото на неговото зараждане в югозападната македонска територия, съседна на албанските земи. Пренасяйки мещренската комуникативна лексикална система по време на миграционните движения, тамошните зидари донасят и вляалата се в нея албанска лексика, усвоена по-късно със самия говор и от зидарите от Смоленско. Подобно на другите чуждоезикови заемки и албанските обикновено присъстват в говора, без да се преосмислят семантично. От събрания лексикален материал извадихме следните лексеми от албански език, представени с първоначалното си езиково значение: *балта* ‘кал’ от *baltë* ‘кал’ (пр. думи: *балтарка* ‘приспособление за изкачване на строителни материали, в това число и кал’, *балтаджия* ‘калджия’), *бреки* ‘гащи’ от *brekë* ‘гащи’, *бука* ‘хляб’ от *bukë* ‘хляб’, *ветам* ‘вървя’ от *vete* ‘вървя’, *гяхта* ‘сирене’ от *djathe* ‘сирене’ (чрез промяна на *д’* в *г’* по фонетични причини и метатеза на непривичното за българския език съчетание -*th*-), *доса* ‘свиня’ от *dos*- ‘свиня’, *друна, друно* ‘дърво’ от *dru* ‘дърво’ (пр. думи: *друнаджия* ‘дърврар’, *друнат* ‘дървен’), *друни* ‘дърва’ от *dru* ‘дърво’, *духан* (*духан’*) ‘тютюн’ от *duhan* ‘тютюн’, *люфам* (*люхам*) от *luej* ‘мажа’ (пр. думи: *излюфам* ‘измажа’, *люфане* ‘мазане’, *люфачка* ‘мазилка’), *мекра* ‘брада’ от *mjeker* ‘брада’ (пр. думи: *мекрес* ‘брадат’), *мерам* ‘вземам’ от *marr* ‘вземам’, *мещра* ‘майстор’ от *mjeshtër* ‘майстор’ (пр. думи: *мещарлък* ‘майсторлък’, *мещрам* ‘майсторя’), *миш* ‘месо’ от *mich* ‘месо’, *нуска* ‘жена, невяста’ от *nuse* ‘жена, невяста’, *пляка* ‘старец’ от *plak* ‘старец’, *пл’ека* ‘стара жена’ от *plakë* ‘старица’, *пресам* ‘режа’ от *pres* ‘режа’ (пр. думи: *да опресам* ‘да отрежа’), *пуна* ‘работа’ от *punë* ‘работа’ (пр. дума: *да изпуням* ‘да изработя’, *пуням, пуновам* ‘работя’, *пуновач* ‘работник’, *пуновачка* ‘работничка’), *тама* ‘майка’ от *tatë* ‘майка’, *траша* ‘торба’ от *trajstë* ‘торба’ (срвн. гр.: *trasto* ‘торба’), *флесам, флясам* ‘говоря’ от *flas* ‘говоря’ (пр. думи: *офлясвам* ‘уговарям’, *флясане* ‘разговор’), *фули* ‘пече’ от *furë* ‘пещ, фурна’ (преиначено от *фури* ‘пече’, срвн.: *фура* ‘горя, грея’ [5] и *фури* ‘грее’ [6]), *хая* (*хаям*) ‘ям’ от *ha* ‘ям’ (производни: *нахаен* ‘нахранен’, *да нахая* ‘да нахраня’, *да ухаям* ‘да изям’, *хае ми се* ‘гладен съм’ (букв.: ‘яде ми се’), *хаилка, хаил’ка* ‘ядене’, *хаяла пуфтю* ‘бременна е’ (букв.: ‘яла е боб’), *хаям, хаям се* ‘храня се’), *чупа, чупела* ‘мома’ от *ципкë* ‘момиче, мома’, *шкевам, штевам* ‘ям’ от *uskej* ‘храня’, *щапия, щрапия* ‘къща’ от *stepi* ‘къща’.

Но не всички от възприетите албански думи пазят своята първоначална семантика в зидарския говор. Причините за промените не се крият в това, че значението на чуждете думи не е известно на невладеещите говора. По-скоро тук въпросът се отнася до стремеж на социолекта да обхване повече понятия, използвайки минимум думи, при което най-вече по пътя на преносимостта се достига до многозначност на думата. Така албанската лексема *baltë* ‘кал’ освен с прякото си значение е записана в говора с още три: ‘вар, пръст, хоросан’. Но с известна неангажираност на мнението можем да предположим, че семантиката на някои албански лексеми е станала разбираема за околните по един или друг начин, което също е дало подтик за промени. Може би поради тази причина заемката *дера* ‘врата’ (от алб. *derë* ‘врата’), известна в други клонове на говора с това си значение [7], е била "прехвърлена" към друго понятие - "стара жена", а вратата е започнала да се нарича *отворена*. Иначе е невъзможно да се обясни по какъв начин от едното понятие се е стигнало до другото - пренос не може да се направи нито на основата на отношение, нито поради някаква реална връзка.

Въпросът се усложнява и от това, че е възможно подобно отношение или връзка да са съществували, а днес да не могат да се открият. Например старите жени стоят често на външните врати на къщите, но подобно свързване е изключително свободно и не може да разчита на значителна тежест.

В разглеждания от нас говор на зидарите от селата Гела и Момчиловци в Смоленско открихме следните албански лексеми, променили своята първоначална семантика: *баранка* ‘овца’ от *berr* ‘овца’ (срв. *bari* ‘пастир’); *беса* ‘турчин’ от *besim* ‘вяра’ (производни: *бесинка* ‘туркиня’, *бесинска* ‘турска’, *бесинска нуска* ‘туркиня’ (букв.: ‘турска жена’), *брич* ‘хляб’ от *brumë* ‘тесто за хляб’ (сравн.: *брич* ‘хляб’ [8] и *бринго* ‘хляб’ [9]), *бука* ‘храна’ от *bukë* ‘хляб’, *ветам* ‘отивам, идвам’ от *vete* ‘вървя’ (производни: *ветане* ‘отиване’, *да доветам* ‘да дойда’, *да ответам* ‘да отида’), *грумфул’* ‘камък’ от *?* ‘буца’ (произв.: *громпул* ‘камък’, *гропал* ‘камък’ /от *грумфул’* (вж.) - *громпул’* - *гро(м)пал – гропал*/, *грумфулес* ‘каменист’, *грухал* ‘камък’ /от *грумфул’* (вж.) и гропал (вж.)/, *грохел* ‘камък’ /от *грухал* (вж.)/), *дера* ‘стара жена’ от *derë* ‘врата’, *диям се* ‘разбирам, сещам се’ от *di* ‘зная’, *довета* ‘върна се’ от *vete* ‘вървя’, *да доветам* ‘да докарам’ от *vete* ‘вървя’, *друна* ‘дъска, греда, тояга’ от *dru* ‘дърво’, *духан, духан’* ‘цигара’ от *duhan* ‘тютюн’, *изпуновай* ‘направи’ от *punë* ‘работа’, *кен* ‘стопанин, човек, представител на властта, кмет’ от *qen* ‘куче’, *кроя* ‘ходя по голяма нужда’ от *kruja* ‘извор’ (производна: *кроячка* ‘изпражнение’), *мекра* ‘поп, ходжа, вълна, мустак’ от *mjekrë* ‘брада’ (проиводна: *мекрес* ‘мустакат’), *мерам* ‘давам’ от *marr* ‘вземам’, *мещра* ‘строя’ (от *мещрам* ‘майсторя’, а то от *mjeshtër* ‘майстор’), *мещра* ‘зидар, занаятчия’ от *mjeshtër* ‘майстор’, *мещрам* ‘готвя’ (от *мещрам* ‘майсторя’, а то от *mjeshtër* ‘майстор’), *мещренски* ‘зидарски’ (от *mjeshtër* ‘майстор’ през *мещра* ‘зидар’), *неизпунован* ‘незавършен’ от *punë* ‘работа’, *нуска* ‘съпруга’ от *nusë* ‘жена, невяста’, *охайване* ‘ощетяване’ от *ha* ‘ям’ (срвн. диал.: *подяждам* ‘ощетявам’), *прифт* ‘ходжа’ от *prift* ‘свещеник’, *пуновам* ‘строя’ от *punë* ‘работа’, *тама* ‘вяра’ от *tama* ‘майка’, *фляса* ‘дума’ от *flas* ‘говоря’, *фуля* ‘горя’ от *furë* ‘пещ, фурна’, *шкрета* ‘въшка, дървеница’ от *shkretë* ‘беден’.

Интересен е въпросът за заемането на глаголни форми в мещренския говор от албански език, отнасящо се най-вече до неправилни глаголи (*vete* ‘вървя’, *di* ‘зная’, *marr* ‘вземам’, *pres* ‘режа’, *flas* ‘говоря’, *ha* ‘ям’). Не успяхме да намерим заемка, свързана с правилен глагол, освен *шкевам, штевам* ‘ям’ от *ushkej* ‘храня се’ и *люфам, люхам* ‘мажа’ от *luej* ‘мажа’. Смятаме, че луксемите *пуня, пуновам* ‘работя’ идват от *punë* ‘работа’, а не от *punoj* ‘работя’. Нашето мнение защо неправилните албански глаголи са били предпочитани от зидарите е, че те позволяват афиксиране без отстраняване на окончанието от сегашната основа на глагола, която е основа-източник за глаголите от мещренския говор, тъй като тя е едносрична. По-особен е случаят с глагола *vete* ‘вървя’, който има двусрична сегашна основа (*vete*, равна на инфинитива) и навярно затова се е наложило премахването на вокала *-е* в края на думата, при което основата е станала едносрична. Плюс това по този начин се избягва неблагозвучната дума *ветеам*, която би се получила. С особеност в заемането се характеризира и глаголът *мерам* ‘вземам’ от *marr* ‘вземам’. Докато всички албански глаголи се приемат със сегашна основа, 1л. ед.ч. (в албански език основите на неправилните глаголи са различни за някои от отделните лица), споменатият глагол влиза в мещренския говор със сегашната основа за 2 л. и 3 л. ед.ч. - *merr* (за 1 л. е marr, срвн.: *марам* ‘вземам’ [10]). В говора на зидарите от Смоленско не се наблюдава образуване на глаголи от друга албанска основа освен сегашна. Тук не срещаме характерните за други клонове форми като *фола* [11], *фолювам* ‘говоря’ [12] (от *fol-*, аорист на глагола *flas* ‘говоря’) или *флиа* ‘спя’ [13] (от *fli-*, мин.несв.време на глагола *fle* ‘спя’).

Гръцките заемки в говора на зидарите от Смоленско са много по-малобройни от

албанските (14 лексеми) и за тях не можем да твърдим със сигурност дали са били пренесени от македонските зидари-емигранти или са възникнали на местна почва, тъй като и Югозападна Македония, и Смоленският край се намират в непосредствена близост с гръцките земи, въпреки че донякъде като критерий може да ни служи наличието или отсъствието на една лексема в гоцеделчевския таен зидарски говор. Така за нефиксираните там думи *карекла* 'стол' или *петра* 'камък' можем да твърдим, че са "оригинални" за смоленските зидари. Гръцките думи също се заимстват с промяна или без промяна на семантиката им. От събраните лексикални единици извадихме следните заемки от гръцки език с непроменена семантика: *грапча* 'пиша' от *egrapsa* - аорист на *grafo* 'пиша', *карекла* 'стол' от *karekla* 'стол', *лашма* 'кал' от *laspe* 'кал' (промяната *с - ш* се дължи на произнасянето на звука *ш* като *с* от гърците, при което гръцкото *с* започва по обратен маниер да се произнася като *ш* от българите - срвн. също: *шкиля* 'куче' от *skili* 'куче'), *махера* 'нож' от *mahaira* 'нож', *паратир, паратлив* 'прозорец' от *paratiro[n]* 'прозорец', *петра* 'камък' от *petra* 'камък', *шкиля* 'куче' от *skili* 'куче', *щисам* 'зидам' (производни: *стис, щис, щиш* 'ограда, стена, зид') от *ktidzo (kstidzo)* 'градя, строя'.

За разлика от албанските думи, малко са гръцките, възприети с промяна на семантиката, което говори, че посочените дотук лексеми са или по-късни заемки, или са се използвали само от зидари, гурбетуващи на север от Родопския край. В материала се срещат само четири лексикални единици, които са променили семантиката си: *врома* 'баба' от *vromia* 'нечистоплътност' (срвн. диал. *вром* 'нечистоплътен'), *кокал* 'жито, пшеница' (срв. старогр. *kokkos* 'зърно'), *таижим* 'ям' от *taidzo* 'давам зоб' (производна: *таижене* 'ядене'), *тимбеста* 'шапка' от *timbos* 'могила'.

В мещренския говор на зидарите от Смоленско влизат и думи, заети от турски език. Като гръцките те са сравнително малко (13 лексеми) и за тях също не може да се каже дали са пренесени от македонските зидари или заемането им е станало на местна почва. Можем да посочим следните турски заемки, възприети от зидарите без промяна на семантиката: *доманям* 'пуша' от *duman* 'пушек, дим', *калем* 'молив' от *kalem* 'молив' (чрез посредничеството на диалекта), *пиринч* 'ориз' от *pirinç* 'ориз', *сакал* 'брада' от *sakal* 'брада'.

За разлика от гръцките заемки, сред турските се срещат повече променени семантично. Това се дължи преди всичко на познаването на езика поне в основни линии от някогашното българско население, а и на факта, че много от родопските зидари са работели в Турция. Турцизмите в мещренския говор на зидарите от Гела и Момчиловци, които са променили семантиката си, са следните: *аламанин* 'чорбаджия' от alaman 'немец' (производна: *аламанка* 'чорбаджийка'), *калауз* 'часовник' от *kilavuz* 'указател', *кересте* 'строителен материал (всякакъв)' от *kereste* 'дървен материал', *кулавник* 'ръка' от *?* 'сакат', *рамазан* 'глад' от *ramazan* 'рамазан, мюсюлмански религиозен празник', *саджак* 'качамак' от *saçak* 'пиростия', *тахтабит* 'леща' от *tahtabiti* 'дървеница', *хаирлушка* 'циганка' от *hayr* 'щастие, сполука'.

Най-голям дял сред събрания от нас материал заема лексиката от български език (93 от 335 лексеми), но за разлика от заетата от чужди езици тя трябва изцяло да се трансформира в семантично отношение. Семантичната трансформация се осъществява посредством преносимостта на значението, по метафорен и метафоричен път. От записания материал можем да отделим следните лексеми от български език, намерили място в говора (тук включваме и думи от рода на *легалка* 'стая', *малец* 'калджия', *шилести* 'гвоздеи' и др. които не се срещат в езика ни, но за образуването им са използвани думи от него): *бистра* 'вода', *бистрим* 'разглеждаме план', *бистър* 'ум', *брадат* 'поп', *брадестил* 'поп', *бял* 'вар, сняг', *вреклива* 'коза', *гледач* 'око', *големан* 'вино', *горещ* 'циганин', *горнес, горния* 'бог', *гъргърия* 'трион' (звукоподражателно),

дрипава ‘баница’, *да захлупя* ‘да арестувам’, *зелено* ‘сено’, *зърниво* ‘грозде’, *зърнив* ‘боб’, *кивам, кибам* ‘еба’ (от диалект; срв. староб. кывати ‘клатя’ и разговорното *клатя* ‘еба‘), *клоклив* ‘качамак’ (звукоподражателно), *корав* ‘камък’, *косиме* ‘ходим да търсим работа’, *креклива* ‘кокошка’, *кърпач* ‘беден човек’, *легалка* ‘стая’, *легачка* ‘легло’, *лустря* ‘гиздя’, *лети*, *ляти* ‘пари (срв. староб. лѣть ‘дребна монета’), *люта* ‘ракия’, *мазилка* ‘мистрия’, *мазно* ‘масло’, *малец* ‘калджия’, *мека* ‘вълна’, *меко* ‘брашно’, *мерач* ‘метър’, *мерачка* ‘надница’, *мерочка* ‘метър’, *мерулник* ‘метър’, *меручка* ‘метър’, *меручкам* ‘меря’, *мияч* ‘калджия’, *мокра* ‘вода’, *мокър* ‘дъжд’, *мърморник* ‘поп’, *надута* ‘гайда’, *настелена* ‘под’, *обло* ‘яйце’, *отворен* ‘прозорец’, *отлепям* ‘бягам’, *отсичам* ‘пазарявам’, *паламарка* ‘педя’, *парлива* ‘пиперка’, *парлив* ‘огън, циганин, чесан’, *перата* ‘кокошка’, *перато* ‘пиле’, *пергел* ‘крак’, *печен* ‘хляб’, *питнеста* ‘тухла’, *плахлив* ‘заек’, *плоски* ‘каменни плочи’, *подшилен* ‘беден’ (виж: *шилести* ‘гвоздеи’), *привързвам* ‘умирам’, *пуфтя* ‘пърдя’ (звукоподражателно), *пуфтю* ‘боб’ (виж: *пуфтя* ‘пърдя’), *развявам* ‘стоя без работа’, *резлива* ‘бичкия’, *рогата* ‘крава’, *рогата* ‘коза’, *ръждив* ‘нож’, *рязан* ‘турчин’, *рядка* ‘вода, каша, диария’, *рядко* ‘мляко’, *светлив* ‘прозорец’, *ситен* ‘дъжд’, *ситно* ‘брашно’, *скоклива* ‘бълха’, *струг* ‘ренде’, *стъргоризник* ‘трион’ (от *стържа* и *режа*), *тестен* ‘качамак’, *тракийско* ‘хоро’, *тънкия* ‘конец’, *ушакато* ‘магаре, муле’, *ушесто* ‘магаре’, *хиляда* ‘стара жена’, *ценилка* ‘цена’, *чалма* ‘турчин’, *червен* ‘пипер’, *червена* ‘тухла’, *черна* ‘кафе’, *чуден* ‘хубав’, *шилести* ‘гвоздеи’ (от шило), *широка* ‘баница’, *як* ‘бетон’.

В изследвания от нас говор важно място заема диалектната и разговорната лексика, обхващаща 75 лексеми от събрания материал. Приетите диалектни думи също се променят в семантично отношение. Във връзка с диалектните лексеми, навлезли в говора, можем да кажем, че повечето са от местния смоленски диалект, а само за някои със сигурност може да се твърди, че са пренесени от преселници-зидари от Югозападна Македония (напр.: *бричко* ‘бръснач’, *жокам* ‘пия’, *мочкам* ‘ходя по нужда’, *кревам* ‘строя’). Можем да смятаме, че диалектните думи в говора на зидарите от Смоленско са били по-многобройни и че дори някои са се използвали, без да се променя семантиката им, при работа в Гърция, Турция или по-северно в България. Но за съжаление този факт днес не може да се потвърди със сигурност, защото единствените хора, които могат да помогнат за установяването му - информаторите, са забравили вече дали са използвали един или друг диалектизъм като мещренска дума. Не променят значението си в говора лексемите: *багрим* ‘боядисвам’ (родопски диалект) [14]; *бричко* ‘бръснач’ (югозападен диалект); *жокам* ‘пия’ (югозападен диалект) - производни: *жокане* ‘пиене’, *жокачка* ‘питие’, *нажокан* ‘пиян’; *льоха* ‘духа’ (родопски диалект); *мочкам* ‘ходя по нужда’ (югозападен диалект) - производни: *мочкал’ник* ‘тоалетна’, *намочкан* ‘посран’; *да отрева* ‘да падна’ (югозападен диалект); *чотра* ‘бъклица’ (родопски и югозападен диалект); *шейки* ‘гвоздеи’ (родопски диалект).

Диалектната лексика в повечето случаи обаче променя своята семантика по метафорен или метонимен път. От диалектите в изследвания от нас говор са навлезли следните лексеми, променили значението си: *бел* ‘захар’, ‘вар’ (диал. рефлекс на ѣ) [16], *бел’чо* ‘сняг’ (диал. палаталност), *блага* ‘баклава’ (от диал. *благ* ‘сладък’ - родопски и югодападен диалект), *благ* ‘захар, мед’ (от *благ* ‘сладък’ - родопски и югозападен диалект), *вдувам* ‘бягам’ (от разг. *да духна* ‘да избягам’ с диал. изпадане на *х*; изпадането считаме за югозападно влияние), *въргулат* ‘картоф’ (от *въргулат* ‘объл’ - родопски диалект), *въргулато* ‘яйце’ (от *въргулат* ‘объл’ - родопски диалект), *глибок* ‘темел’ (от диал. *глибок* ‘дълбок’), *грашев* ‘лош’ (диал. рефлекс на ѣ), *жокам* ‘пуша’ (от югозападното *жокам* ‘пия’), *жолта* ‘царевица’ (диал. рефлекс на ль- родопски диалект), *жолти въргулати* ‘картофи’ (вж. *жолта* и *въргулат*), *жол’ти* ‘лири’ (вж. *жолта*, плюс диалектна мекост), *жонк* ‘мъжки полов орган’ (от диал. *джонка* ‘човка’),

зинат ‘мъртвец’ (диал. замяна на окончание *-л* за минало деятелно причастие с *-т* за минало страдателно причастие - родопски диалект), *змиини кокале* ‘зидарски инструменти’ (диал. окончание за *-е* вместо *-и* - родопски диаликт), *кадлив* ‘комин’ (от диал. *кадя* ‘пуша’), *кирлив* ‘фес’ (от диал. *кирлив* ‘мръсен’), *клевам* ‘качвам’ (от *кревам* ‘вдигам’ - югозападен диалект), *кревам* ‘строя’ (от *кревам* ‘вдигам’ - югозопаден диалест), *кряклива* ‘кокошка’ (диалектен рефлекс на ѣ), *кьонък* ‘конец’ (вж. *тьонък*), *малечка* ‘обяд’ (от *малечък* ‘малък’ - родопски и югозападен диалект), *малешина* ‘дете’ (от *малешина* ‘малък човек’ - родопски диалект), *мамул’кя* ‘цигара’ (от диал. *мамул’кя* ‘свито, сгънато нещо - родопски диалект), *манал’* ‘пушка, оръжие’ (от диал. *манал’* ‘продълговат свещник’ - родопски диалект), *мустав* ‘калайджия’ (от *мустав* ‘мръсен, цапан’ - родопски диалект), *мушадоров* ‘калайджия’ (от диал. *мушадор* ‘нишадър’), *мясам* ‘бъркам’ /вар/ (от диал. *мясам* ‘меся’), *мьока* ‘слама’ (диал. рефлекс на ѧ- родопски диалект), *мьоко* ‘брашно’ (вж. *мьока*), *наперана* ‘скеля’ (диал. рефлекс на -ьнѧ - може би западно влияние), *непристал* ‘зъл, лош’ (вж. *пристал*), *обесан* ‘отвес, таван’ (диал. рефлекс на -ьнъ), *отворана* ‘врата’ (диал. рефлекс на -ьнѧ), *откорша* ‘пазарявам се на надница’ (диал. рефлекс на ръ- родопски диалект), *партале* ‘дрехи’ (от диал. *партал* ‘парцал’), *пишкалива* ‘ечемик’ (от *пишкалив* ‘бодлив’ - родопски диалект), *подлоги* ‘цървули’ (от диал. *подлога* ‘парче кожа, с което са запушвали дупките на скъсаните цървули’), *посна* ‘кафе’ (диал. изпадане на *т*), *пристал* ‘добър’ (от диал. *пристал* ‘достоен, способен’), *свъртято* ‘хоро’ (диал. замяна на причастно окончание *-н* с *-т* - родопски диалект), *ситан* ‘пясък’ (диал. рефлекс на -ьнъ), *стореник* ‘годеник’ (от диал. *свършеник* ‘годеник’ със замяна на корен *свърш-* със синонимния *стор-*), *стореница* ‘годеница’ (вж. *стореник*), *тричкам* ‘режа, бича’ (от *тричкам* ‘стържа’ - родопски диалект), *тричко* ‘трион, бичкия’ (вж. *тричкам*), *турмележка* ‘комин’ (от *турма* ‘пушек’ - родопски диалект), *тьонък* ‘конец, вятър’ (диал. рефлекс на ь), *фърката* ‘кокошка’ (диал. промяна *хв ф*), *фъркато* ‘пиле’ (вж. *фърката*), *цанилка* ‘пазаряване’ (диал. рефлекс на ѣ- западно влияние), *чорна* ‘фередже’ (диал. рефлекс на рь- родопски диалект), *чьорна* ‘кафе’ (вж. *чорна*), *шуле* ‘дете, калджия’ (от диал. *шуле* ‘малко некръстено момче’).

В говора на зидарите от Смоленско намират място лексемите *мангизи* ‘пари’ и *фантю* ‘стражар’, говорещи за някаква кореспонденция на социолекта с аргото на апашите. Но понеже не срещаме други подобни случаи, не можем със сигурност да твърдим, че става въпрос за пряка езикова интеграция между двата социални говора. Вероятно е думите да са дошли с посредничеството на разговорния език. А разговорната лексика също заема дял в системата на мещренския говор, макар да е най-малобройна. Интересно е при нея, че наблюдаваме случаи на приемане без промяна на известни почти навсякъде значения: *пуля* (*пулям*) ‘гледам’ (производни думи: *спулям* ‘оглеждам’, *фпул’ва са* ‘гледа втрещено’), *ритам* ‘умирам’. Разширила се е семантиката на думата *чукала* ‘зидарски инструменти’ (в разг. език *чукала* ‘чукове’).

Разбира се, остава и немалък процент от думи (около 60), чиято етимология не можахме да определим или я считаме за съмнителна. Ние стоим на твърдото мнение, че те също имат някакви езикови корени, а не са дело на самите зидари, но тези корени или се губят дълбоко в миналото, или са замаскирани от някои езикови промени, станали при заемането на лексикалните материали. Не успяхме да определим или се съмняваме в произхода на следните лексеми**:** *буфела* ‘стопанин, богат човек’ (пр.д.**:** *буфел’ка* ‘стопанка’), *да вшул’акам* ‘да открадна’, *гарбечка* ‘ебане’, *горбим* ‘еба’, *горьопка* ‘българомохамеданин’, *гумар* ‘магаре, криво подредени тухли при градеж’, *дохтю* ‘ковач’, *дукал’* ‘ходжа’, *женавар* ‘вълк’, *жольо* ‘вълк’, *жуф* ‘стопанин, предприемач’ (*жуфинка* ‘стопанка’), *зубилец* ‘торба за зидарски инструменти’, *кендрам* ‘режа’, *клембам* ‘еба’, *кучма* ‘глава’, *лазарица* ‘година’, *лъженджия* ‘либела’,

лънджуфер ‘калджия’, *ляшма (лешма)* ‘женски полов орган, *мастар* ‘дъска за заравняване на мазилката’, *мастар* ‘дъска за заравняване на мазилката’, *мастросване* ‘заравняване с мастар’, *матара* ‘чук’, *мачола* ‘чук’, *могля (моглям)* ‘пуша’ (може да е от диалектното *могла* ‘мъгла’), *мокна го* ‘боя се’, *нухчи се* ‘жени се’ (пр.д.: *ненухчен* ‘неженен’, респективно - *нухчен* ‘женен’, *нухчене* ‘сватба’, *да се онухча* ‘да се оженя’), *ньонкам* ‘спя’, *палежма* ‘закуска, чорба’, *пергишин* ‘зле облечен човек’, *пехла* ‘куче’, *подшилен* ‘грък’, *прифтав* ‘добър’, *пърнат* ‘циганин’, *райчо* ‘слънце’, *рося* ‘прося’ (едва ли е изпадане на началния звук), *смеленска* ‘ракия’, *стеф* ‘задник’, *тонтям* ‘еба’, *тринга* ‘добре облечен човек’, *тьотки* ‘гърди’, *узак* ‘бичкия’, *укапале* ‘беден’, *умокнат* ‘беден’, *хедри* ‘тестиси’, *хлепя (хл’епя)* ‘мажа’, *чиноват* ‘хубав’, *чойкув* ‘пияница’, *чочу* ‘месо’, *чунта* ‘ъгъл, ъглов камък’, *чунтен* ‘издялан (за камък), *чунтям* ‘дялам камък’, *ширампойка* ‘керемида’, *шилес* ‘грък’, *широпойка* ‘керемида’, *шльоне* ‘курбан овца, калджия’ *шушлек* ‘стомна’.

От казаното до тук за групите лексеми според произхода, влизащи в състава на мещренския говор на зидарите от Гела и Момчиловци, можем да направим следните изводи:

1. Говорът на смоленските зидари обхваща най-различна по произход лексика: албанска, гръцка, турска, българска (книжовна, диалектна и разговорна).
2. Чуждоезиковите лексикални единици навлизат (с изключение на турските) в мещренския говор на смоленските зидари най-вече без промяна на семантиката си, за разликата от българските заемки.
3. Българската и албанската лексика изграждат словното богатство на говора.

БЕЛЕЖКИ

1. Й.Иванов, "Гоцеделчевският мещругански говор", БДПМ, кн. 7, 1974 г., стр. 218.

2. Някои от посочените диалектни явления, освен лично наблюдавани, са съгласувани и със Ст.Стойков, "Българска диалектология", София, 1962 г., и Ст.Кабасанов, "Говорът на село Момчиловци", ИИБЕ, 1964 г.

3. В основата на групирането залегна начина на разделяне, приет в "Упътване за събиране на лексикални материали от таен зидарски говор", Цв. Карастойчева, В.Търново, 1977 г.

4. Въведохме този термин, за да разграничим речника, обхващащ лексемите според тематичната им отнесеност, от този, който прилагаме след изследването. Разлика между броя на лексикалните единици се явява, защото са различни критериите, по които се отчитат. По-нататък, разглеждайки лексиката според начина и на образуване, говорим и за словообразователен речник.

5. Ив.Кънчев, "Таен зидарски говор от село Смолско, Пирдопско", ИИБЕ, кн. 4, 1956 г., стр. 404.

6. Ив.Кънчев, "Таен зидарски говор от село Смолско, Пирдопско", ИИБЕ, кн. 4, 1956 г., стр. 381.

7. Й.Иванов, "Гоцеделчевският мещругански говор", БДПМ, кн. 7, 1974 г., стр. 206.

8. Ив.Кънчев, "Таен зидарски говор от село Смолско, Пирдопско", ИИБЕ, кн. 4, 1956 г., стр. 389.

9. Й.Иванов, "Гоцеделчевският мещругански говор", БДПМ, кн. 7, 1974 г., стр. 207, 217.

10. Й.Иванов, "Гоцеделчевският мещругански говор", БДПМ, кн. 7, 1974 г., стр. 222; Ив.Кънчев, "Таен зидарски говор от село Смолско, Пирдопско", ИИБЕ, кн. 4, 1956

г., стр. 397.

11. Ив.Кънчев, "Таен зидарски говор от село Смолско, Пирдопско", ИИБЕ, кн. 4, 1956 г., стр. 403.

12. Й.Иванов, "Гоцеделчевският мещругански говор", БДПМ, кн. 7, 1974 г., стр. 226.

13. Ив.Кънчев, "Таен зидарски говор от село Смолско, Пирдопско", ИИБЕ, кн. 4, 1956 г., стр. 403.

14. В скобите поясняваме в какъв диалект сме открили употреба на съответната лексема със същото значение като в говора.

16. В скобите даваме пояснения, свързани с диалектните явления и произхода на думите.

ГЛАВА ТРЕТА

В третата глава на работата си ще засегнем характерните словообразувателни начини, чрез които се попълва най-голямата част на лексикалното богатство на мещренския говор, който не може да се ограничи само със заемки от чужди езици, защото те не са в състояние да обхванат всички понятия, нуждаещи се от назоваване. Трябва да кажем, че мещренският социолект на зидарите от Гела и Момчиловци копира словообразувателните си начини от българския език. Най-силно са засегнати афиксацията (суфиксацията и префиксацията) и лексико-семантичния начин. По-слабо приложение намира описателното словообразуване.

АФИКСАЦИЯ

Афиксацията се състои в "…създаване на нови думи чрез съчетаване на морфеми на базата на съществуващи в езика основи и словообразувателни афикси". [1] Тя е едно от най-използваните средства за получаване на нови лексеми в изследвания от нас говор. Афиксирането се прилага успешно както към основи на български, така и към основи на чужди думи. В гоцеделчевския клон на говора се наблюдава афиксиране на българизми без промяна на семантиката, носена от мотивиращата основа, въпреки че тя е известна на всички (напр.: *таванела* ‘таван’ или *темелив*) [2]. Подобно явление не срещаме в говора на зидарите от Гела и Момчиловци. Там афиксирането е винаги съпроводено с промяна в семантиката на мотивиращата основа.

В говора на зидарите от Смоленско са засегнати два типа афиксация: суфиксация и префиксация. Суфиксалният начин за образуване на нови лексикални единици се използва по-често (както и в книжовния български език). С помощта на суфикси са образувани 60 думи от всичките 224 по словообразувателния речник [3], а с помощта на префикси - 19. Трябва да отбележим, че в говора са използвани значителен брой суфикси (около 28) и имаме основание да предполагаме, че посредством тях зидарите са можели да преобразуват всяка една заета дума, при условие че искат да получат нейна производна.

Отначало ще се спрем на суфиксацията като най-продуктивна разновидност на афиксацията. Суфиксацията е начин, изразяващ се в "образуване на нови думи чрез присъединяване на суфикс към производяща основа". [4]. В записаните от нас лексеми срещаме суфикси (наставки, постфикси) за:

Съществителни имена за лица от мъжки род:

- *ач* - *пуновач* ‘работник’ (по *пуновам* ‘работя’);
- *ец* - *малец* ‘калджия’ (по *малък*);

- *ин* - *аламанин* ‘чорбаджия’ (по тур. *alaman* ‘немец’);
- *ник* - *стореник* ‘годеник’ (по *да сторя* ‘да свърша’; в някои диалекти годеникът се нарича *свършен*), *мърморник* ‘поп’ (по *мърморя*);
- *ия* - *балтаджия* ‘калджия’ (по алб. *baltë* ‘кал’); *друнаджия* ‘дърврар’ (по алб. dru ‘дърво’).

Съществителни имена за лица от женски род:

- *ач + ка* - *пуновачка* ‘работничка’ (по *пуновам* ‘работя’);
- *ница* - *стореница* ‘годеница’ (по *стореник* ‘годеник’);
- *инка* - *бесинка* ‘туркиня’ (по мещ. *беса* ‘турчин’), *жуфинка* ‘стопанка’ (по мещ. *жуф* ‘стопанин’);
- *ка* - *аламанка* ‘чорбаджийка, стопанка’ (по тур. *alaman* ‘немец’), *буфел’ка* ‘стопанка’ (по мещ. *буфела* ‘стопанин’);
- *ушка* - *хаирлушка* ‘циганка’ (по тур. *hayir* ‘щастие, сполука’).

Съществителни имена за предмети:

- *ач* - *гледач* ‘око’ (по *гледам*), *мерач* ‘метър’ (по *меря*);
- *ачка* - *жокачка* ‘питие’ (по мещ. *жокам* ‘пия’), *легачка* ‘легло’ (по *лягам*), *люфачка* ‘ мазилка’ (по мещ. *люфам* ‘мажа’);
- *ежка* - *турмележка* ‘кумин’ (по диал. *турма* ‘ пушек’);
- *лка* - *легалка* ‘стая’ (по *лягам*), *мазилка* ‘мистрия’ (по *мажа*), *хаилка, хаил’ка* ‘ядене’ (по мещ. *хая* ‘ям’), *цанилка* ‘цена’ (по *цена* или диал. *цаня* ‘спазарявам’);
- *ник* - *стъргоризник* ‘трион’ (по *стържа* + *режа*).

Съществителни имена за места, където се извършва дадена дейност:

- *ник* - *мочкал’ник* ‘тоалетна’ (по мещ. *мочкам* ‘ходя по нужда’).

Съществителни имена за действия:

- *не* - *ветане* ‘отиване’ (по мещ. *ветам* ‘отивам’), *жокане* ‘пиене’ (по мещ. *жокам* ‘пия’), *люфане* ‘мазане’ (по мещ. *люфам* ‘мажа’), *нухчене* ‘женене, женитба’ (по мещ. *нухча се* ‘женя се’), *таижене* ‘ядене’ (по мещ. *таижим* ‘ям’), *флясане* ‘разговор’ (по *флясам* ‘говоря’).

Съществителни умалителни имена:

- *ичка* - *хаичка* ‘ядене’ (по *хая* ‘ям’).

Абстрактни съществителни имена:

- *лък* - *мещарлък* ‘майсторлък’ (по мещ. *мещра* ‘майстор’).

Прилагателни имена:
а/ качествени:

- *ат* - *друнат* ‘дървен’ (по мещ. *друно* ‘дърво’);
- *ата* - *перата* ‘кокошка’ (по *перо*);

- *ато - перато* ‘пиле’ (по *перо*), *ушакато* ‘магаре, муле’ (по *ухо*);
- *ес (с изпадане на "т") - грумфулес* ‘каменист’ (по мещ. *грумфул’* ‘камък’), *мекрес* ‘брадат’ (по мещ. *мекра* ‘брада’);
- *еста - питнеста* ‘тухла’ (по *пита*), тимбеста ‘шапка’ (по гр. *timbos* ‘могила’);
- *есто - ушесто* ‘магаре’ (по *ухо*);
- *ести - шилести* ‘гвоздеи’ (по *шило*);
- *ив - зърнив* ‘боб’ (по *зърно*), *зърниво* ‘грозде’ (по *зърно*), *кадлив* ‘кумин’ (по диал’ *кадя* ‘пуша’), *клоклив* ‘качамак’ (по звукоподр. гл. *клокам*), *паратлив* ‘прозорец’ (по гр. *paratiro[n]* ‘прозорец’), *плахлив* ‘заек’ (по *плах*), светлив ‘прозорец’ (по *светя*);
- *ива - резлива* ‘бичкия’ (по *режа*), *вреклива* ‘коза’ (по *врякам*), *креклива, кряклива* ‘кокошка’ (по *крякам*);
- *ен - тестен* ‘качамак’ (по *тесто*);
- *ев - грашев* ‘лош’ (по *грях* с пълно втвърдяване на палатала *р*);

б/ относителни:

- *ов - мушадоров* ‘калайджия’ (по диал. *мушадор* ‘нишадър’);
- *ин-ска - бесинска* ‘турска’ (по мещ. *беса* ‘турчин’);
- *ен-ски - мещренски* ‘зидарски’ (по мещ. *мещра* ‘зидар, майстор’).

От представения тук материал виждаме значителната роля на суфиксацията за увеличаване на лексикалното богатство на говора. За образуване на нови думи сме отбелязали около 28 наставки, а те са били несъмнено повече.

По-малко използвана в тайния говор е префиксацията, или образуването "…на нови думи чрез прибавяне на префикс към производна дума". [5] Записали сме следните примери, образувани с префикси (представки, отрицателна частица): *вдувам* ‘бягам’ (от диал. *ду(х)вам* ‘бягам’), *впул’вам се* ‘гледам втрещено’ (от мещ. *пуля* ‘гледам’), *довета* ‘дойде’ (от мещ. *вета* ‘идва’), *да излюфам* ‘да измажа’ (от мещ. *люфам* ‘мажа’), *изпуновай!* ‘направи!’ (от мещ. *пуновам* ‘работя’), *да изпуням* ‘да изработя’ (от мещ. *пуням* ‘работя’), *нахаен* ‘нахранен’ (от мещ. *хая* ‘ям’ през нерегистрираното *хаен* ‘хранен’), *ненухчен* ‘неженен’ (от мещ. *нухчен* ‘женен’), *непристал* ‘зъл, лош’ (от мещ. *пристал*), *онухчвам се* ‘оженвам се’ (от мещ. *нухча се* ‘женя се’), *да опресам* ‘да отрежа’ (от мещ. *пресам* ‘режа’), *офлясвам* ‘уговарям’ (от мещ. *флясам* ‘говоря’), *охайване* ‘ощетяване’ (от мещ. *хая* ‘ям’; срв. разг. *подяждам, подяждане*), *да охаям* ‘да изям’ (от мещ. *хая* ‘ям’), *да ответам* ‘да отида, да си отида’ (от мещ. *ветам* ‘отивам’), *да отрева* ‘да падна’ (от диал. *реве* ‘съборя се’), *да спулям* ‘да огледам’ (от мещ. *пулям* ‘гледам’).

Освен непродуктивността на префиксити в мещренския говор на зидарите от Гела и Момчиловци, впечатление прави и тяхното еднообразие. Но това се обуславя не от особеностите на социолекта, а от факта, че префиксацията (сравнена със суфиксацията) е слабо засегната и в българския книжовен език, и в българските диалекти, от които говорът копира словообразувателните си начини.

Заедно с посочените дотук примери за афиксация ще се спрем и на няколко, които говорят за известна изобретателност на социолекта при афиксиране. Записахме два случая, при които в суфикса *-ачка* първият вокал се променя в *о* и *у*: *мерочка* ‘метър’ и *меручка* ‘метър’. Суфиксът *-ник* в лексемата *мерулник* ‘метър’ е присъединена не към производящата основа на лексемата *мер-*, а към производна основа *мерул-*. Интересно е образувана думата *брадестил* ‘поп’: *брад-(а)* + *-ест-* + *-ил*.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕН НАЧИН

Лексико-семантичният начин представлява "образуване на нови думи чрез получаване на различни значения от една и съща лексикална единица". [6] Водеща роля в него играят метафорният и метонимният път за получаване на нови лексеми въз основа на заемки от чужди езици или на домашни думи. Без метафората и метонимията всъщност не е възможно и създаването на социалните говори, защото те не биха имали възможност да притежават оригинална, "своя", семантично различна от заетата лексика. Пренасянето на значението е необходимо там, където трябва на мястото на изконната семантика да се появи нова, позната само на владеещите говора. Затова и лексико-семантичният начин не засяга винаги заемките от чужди езици - познати само на тези, които са в непосредствена близост до територията на страната, чийто език е използван. Така в езика на зидарите от Смоленско се срещат думи от албански, гръцки и турски език, останали с непроменено лексикално значение: *балта* ‘кал’ от алб. *baltë* ‘кал’; *бреки* ‘гащи’ от алб. *brekë* ‘гащи’; *грапча* ‘пиша’ от гр. *egrafpsa* - аорист на *grafo*‘пиша’, *пиринч* ‘ориз’ от тур. *pirinç* ‘ориз’ и т.н. (Думите, непроменили лексикалното си значение в мещренския говор на зидарите от Гела и Момчиловци са класифицирани по езици във втората глава на разработката).

Но не винаги чуждият език е успявал да "скрие" значението на приетата дума. Предполагаме, че семантиката на някои от тях е ставала известна на хората, които не трябва да имат достъп до тайния говор, и с това се е нарушавала изолиращата и функция. За Смоленския край това повече важи за гръцките и особено за турските лексеми, тъй като съответните гръцки и турски език, ако не изцяло, то поне в общи линии са известни на тамошното население. А и някои от работните групи са ходели на гурбет в Гърция и Турция, където не можели да употребяват гръцки и турски лексеми с преките им значения. Затова се наложило тяхното семантично преосмисляне. Подобна промяна засегнала българската лексика изцяло, в това число и по-голяма част от диалектната. Можем да говорим за две водещи извънезикови причини, които обуславят семантичната трансформация на лексиката в мещренския говор на зидарите от Гела и Момчиловци:

А/ Стремеж на говора да обхване с по-малко думи повече понятия (на това се дължи и полисемията на мещренската лексика);

Б/ Необходимост от промяна в семантиката поради факта, че е известна (или е станала известна, ако не е била първоначално такава) на околните.

За осъществяването на семантична трансформация (независимо по какъв път) е необходимо наличието на някаква *връзка* между два обекта или явления. При метонимията тази връзка е *реална (обективна)*, съществуваща в действителността или, в краен случай, мислено възприета за реална. Правим тази добавка, защото в противен случай не бихме могли да обясним записания от нас пренос *горния* (от *горен, който седи горе*) ‘Бог’. Бидейки рационалисти и приемайки, че Бог не съществува, ние не приемаме и съществуването на реална връзка между двата компонента, но все пак преносът е станал по метонимен път, тъй като за вярващите някога зидари от Гела и Момчиловци съществуването на свръхестествена сила (Бог), намираща се *горе* (или: *на небето*), е било реална даденост. Реалната връзка може да бъде постоянна (напр.: *бял* ‘сняг’, *мокра* ‘вода’ и др.) или непостоянна, реализуема при известни положения и ситуации (напр: *бистра* ‘вода’, *ръждив* ‘нож’ и др.). Записахме следните лексеми, при които смятаме, че има метонимичен пренос на значението: *балта* ‘пръст’ (пряко значение - ‘кал’), *бел* ‘захар, вар’, *бел’чо* ‘сняг’, *беса* ‘турчин’ (от алб. *besim* ‘вяра’, преосмислено като ‘друга вяра’; твърдението на някои от информаторите, че лексемата произлиза от *човек, който беси*, считаме за народна етимология), *бистра* ‘вода’, *блага*

‘баклава’ (от диал. *благ* ‘сладък’), *благ* ‘захар, мед’ (като *блага*), брадат ‘поп’, *брич* ‘хляб’ (от алб. *brumë* ‘тесто за хляб’), *бука* ‘храна’ (от алб. *bukë* ‘хляб’), *бял* ‘вар, сняг’, *врома* ‘стара жена’ (от гр. vromia ‘нечистотия’), *въргулат* ‘картоф’ (от диал. *въргулат* ‘объл’), *въргулато* ‘яйце’ (като *въргулат*), глибок ‘темел’ (диал. *глибок* ‘дълбок’), *горещ* ‘циганин’ (циганите са били известни като ковачи, следователно свързани с огъня), *горнес, горния* ‘Бог’, *друна* ‘дъска, греда, тояга’ (от алб. dru ‘дърво’), *духан, духан’* ‘цигара’ (от алб. *duhan* ‘тютюн’), *жолта* ‘царевица’ (диал. *жолт* ‘жълт’), *жол’ти* ‘лири’ (като *жолта*), зелено ‘сено’, *зинат* ‘мъртвец’ (диал. *зинат* ‘зинал, зяпнал, с отворена уста’), *кивам, кибам* ‘еба’ (срв. стб. КЫВАТИ ‘клатя’ и разковорното *клатя* ‘еба’), *кирлив* ‘фес’, *кокал’* ‘жито, пшеница’ (срв. стгр. *kokkos* ‘зърно’), *корав* ‘камък’, *кревам* ‘строя’ (от диал. *кревам* ‘вдигам’), *кьонък, тьонък* ‘конец’ (диал. *кьонък, тьонък* ‘тънък’), *люта* ‘ракия’, *мека* ‘вълна’, *мазно* ‘масло’, *мекра* ‘поп, ходжа’ (от алб. *mjeker* ‘брада’), *мерам* ‘давам’ (от алб. *marr* ‘вземам’), *мещра* ‘зидар, занаятчия’ (от алб. *mjeshër* ‘майстор’), *мещрам* ‘готвя’ (мещ. *мещрам* ‘майсторя’), *мияч* ‘калайджия’, *мьока* ‘слама’ (диал. *мьока* ‘мека’), *мьоко* ‘брашно’ (диал. *мьоко* ‘меко’), *мокър* ‘дъжд’, *мустав* ‘калайджия’ (от диалектното *мустаф* ‘мръсен, зацапан’), *надута* ‘гайда’, *обесан* ‘отвес’, обло ‘яйце’, *отворана* ‘врата’, *отворен* ‘прозорец’, *парлив* ‘огън, циганин, чесън’, *печен* ‘хляб’, *пишкалива* ‘пшеница’ (от диалектното *пишкалив* ‘бодлив’), *плоски* ‘каменни плочи, *подлоги* ‘цървули’ (от диал. *подлоги* ‘ парчета кожа, слагани, за де се запушат дупките на скъсаните цървули), *посна* ‘кафе’, *прифт* ‘ходжа’ (от алб. *prift* ‘свещеник’), *рогата* ‘крава, коза’, *ръждив* ‘нож’, *рязан* ‘турчин’, *рядка* ‘вода, разстройство’, *рядко* ‘мляко’, *свъртято* ‘хоро’, *ситен* ‘дъжд’, *ситан* ‘пясък’, *ситно* ‘брашно’, *скоклива* ‘бълха’, *таижим* ‘ям’ (от гр. *taidzo* ‘давам зоб’), *тестен* ‘качамак’, *тракийско* ‘хоро’, *фъркатa* ‘кокошка’, *фъркато* ‘пиле’, *чалма* ‘турчин’, *червен* ‘пипер’, *червена* ‘тухла’, *черна, чьорна* ‘кафе’, *чукала* ‘зидарски инструменти’, *широка* ‘баница’, *як* ‘бетон’.

Метафоричният път на промяна на значението също е бил използван от зидарите от Смоленско. Преносът при метафората, както и при метонимията, се основава на някаква връзка между два обекта или явления, но разликата е в това, че тук тя не е реална, а субективна - изгражда се в нашето съзнание на базата на определени обективни отношения между обектите и явленията. Какво според нас трябва да се разбира под връзка и отношение при метафората? Ако вземем за пример лексемата *калауз* (от тур. *kilavuz* ‘указател’), отношението между часовник и указател е отношение на два компонента, изпълняващи една и съща функция - да показват нещо. Връзката, на базата на която се прави метафоричният пренос, е осъзнатата еднородност на функцията. Или лексикалната единица *партале* (иначе казано - *парцали*) ‘дрехи’. Имаме отношение на два компонента, изградени от една и съща материя - плат. Връзка е осъзнатата еднородност на материята.

От говора на зидарите от Смоленско отделихме следните лексеми, при които смятаме, че има метафорично пренасяне на значението: *аламанин* ‘чорбаджия’ (от тур. *alaman* ‘немец’), *багрим* ‘мажа’ (от диал. *багря* ‘боядисвам’), *балта* ‘вар, хоросан’ (от алб. *baltë* ‘кал’), *бистрим* ‘разглеждаме строителен план’, *бистър* ‘ум’, *диям се* ‘разбирам, сещам се’ (от алб’ *di* ‘зная’), *доветам* ‘докарам’, *дрипава* ‘баница’, *жонк* ‘мъжки полов орган’ (от диалектното *джонка* ‘човка’), *да захлупя* ‘да арестувам’, *калауз* ‘часовник’ (от тур. *kilavuz* ‘указател’), *кен* ‘стопанин, кмет, човек на властта’ (от алб. *qen* ‘куче’), *кърпач* ‘беден човек’, *лустря* ‘гиздя’, *манал* ‘пушка, оръжие’ (от *манал* ‘продълговат свещник’), *мекра* ‘мустак, вълна’ (от алб. *mjekër* ‘брада’), *кроя* ‘ходя по голяма нужда’ (от алб. *kruja* ‘извор’), *наперана* ‘скеля’, *настелена* ‘под’, *да откорша* ‘да се пазаря на надница’, *отсичам* ‘спазарявам’, *партале* ‘дрехи’, *пергел* ‘крак’, *рамазан* ‘глад’ (от тур. *ramazan* ‘рамазан, мюсюлмански празник, през който се пости’),

струг 'ренде', *тахтабит* 'леща' (от тур. *tahtabiti* 'дървеница'), *тричкам* 'режа, бича' (от диал. *тричкам* 'стържа'), *хиляда* 'стара жена', *чуден* 'хубав'.

Лексикалните единици, получени по метонимичен път, са по-многобройни (около 80 лексеми) от получените по метафоричен (около 30) поради характера на самите преноси - за съзнанието е по-лесно да копира една връзка между предмети или явления от заобикалящия ни свят, отколкото я изгражда само.

Лексико-семантичният начин е основен за образуване на лексикални единици в говора на зидарите от Смоленско - от 120 думи по словообразувателния речник 117 са образувани чрез него. Записали сме и някои лексеми, при които е трудно да определим връзката, която обуславя преноса и затова не сме ги включили в нито една от горните групи. Те са: *кен* 'човек' (от алб. *qen* 'куче'), *отлепям* 'бягам', *паламарка* 'педя', *саджак* 'качамак' (от тур. *saçak* 'пиростия'). Можем да прибавим и думата *дера* 'стара жена', за която във втора глава изказахме предположение, изключващо метафорен или метонимичен пренос, но в което не сме сигулни. Не е свързана с пренос на значението според нас и лексемата *тама* 'вяра' (от алб. *tamë* 'майка'; албанското значение е прието във всички други клонове на говора, то съжителства с горепосоченото и в Смоленско). Смятаме, че значението 'вяра' е било въведено от групите, гурбетуващи в Турция поради факта, че изразът *да ти кивам тамата* 'да ти еба майката' е започнал да се употребява като псувня на вяра, схващана като много по-обидна по отношение на друговерците-турци, при което лексемата *тама* се е свързала механично с новото понятие, за което или е нямало дума в социолекта, или ако е имало, е била изместена от горепосочената.

Пряко свързана с лексико-семантичния способ за образуване на нови лексеми е омонимията в мещренския говор. Благодарение на метафоричното и метонимичното преосмисляне на семантиката на възприетите в мещренския говор лексеми се достига и до омонимното богатство на лексикалната система. Днес, когато са минали години, откакто не се употребява зидарският говор, още се срещат информатори, които могат да изредят по няколко значения на някои думи. А и всеки професионален говор има стремеж към минимум лексика, която да изразява максимум смисъл - поражда се тенденция да се изразят с една дума няколко значения, нещо, за което вече споменахме. Затова в тайния зидарски говор от Смоленско срещаме следните лексеми с по две, три, и дори четири и пет значения:

- *нуска* 1. 'жена'; 2. 'съпруга' 3. 'невяста'
- *мещра* 1. 'майстор'; 2. 'зидар'; 3. 'занаятчия'
- *рядка* 1. 'вода'; 2. 'каша'; 3. 'разстройство'
- *ветам* 1. 'вървя'; 2. 'отивам'; 3. 'идвам'
- *балта* 1. 'кал'; 2. 'вар'; 3. 'пръст'; 4. 'хоросан'
- *друна* 1. 'дърво'; 2. 'дъска'; 3. 'греда'; 4. 'тояга'
- *кен* 1. 'стопанин'; 2. 'човек'; 3. 'кмет'; 4. 'представител на властта'
- *мекра* 1. 'брада'; 2. 'поп'; 3. 'ходжа'; 4. 'вълна' 5. 'мустак'

Интересен е и въпросът за синонимията в мещренския говор. За разлика от омонимите синонимите не са възникнали в резултат на стремежа да се преосмисли семантиката на една дума, а поради опит да се замени думата с друга, чието значение е неизвестно на околните. По причина на това в говора остават и двете лексеми, ако едната не се забрави, за да съществуват паралелно. Синонимия може да възникне и поради размяна на лексикален материал при среща на зидари от различни групи или краища. Възприетите нови думи също започват да се употребяват успоредно със

старите в говора. Примери за синонимия можем да посочим и в изследвания от нас говор:

- *аламанка, буфел'ка, жуфинка* 'стопанка'
- *бел, благ* 'захар'
- *брадат, брадестил, мекра, мърморник* 'поп'
- *бистра, рядка* 'вода'
- *въргулато, обло* 'яйце'
- *дукал', мекра, прифт* 'ходжа'
- *женавар, жол'о* 'вълк'
- *зърнив, пуфтю* 'боб'
- *кадлив, турмелешка* 'кумин'
- *кендрам, пресам* 'режа'

Силно е застъпена в говора на зидарите от Смоленско субстантивацията (ок. 70-80 лексеми). Преди всичко наблюдаваме субстантивиране на прилагателни имена (напр. *бел* 'захар, вар', *горещ* 'циганин', *зелено* 'сено', *печен* 'хляб', *як* 'бетон' и т.н.), по-слабо се субстантивират причастия (*зинат* 'мъртвец', *свъртято* 'хоро'). Субстантивация на други части на речта не наблюдаваме в говора. Има случаи, при които субстантивирани прилагателни се членуват, дори и когато се употребяват самостоятелно: *горния* 'Бог', *тънкия* 'конец'. Субстантивацията при мещренския социолект е оказионална, или има значение само в контекста на говора.

Смоленският мещренски говор използва и друг начин за набавяне на лексеми за своя речник - така нареченото *описателно словообразуване*. При него означаването не става с една, а с няколко лексеми, дори и с цели изрази. Начинът е най-непродуктивен от всички, но в замяна на това дава най-интересна не само от лингвистично гледище лексика. Записахме следните лексикални единици: *нускаса мери* 'лека жена' (букв.: 'жената дава'), *змиини кокале* 'зидарски инструменти', *жолти въргулати* 'картофи' (букв.: 'жълти яйца'), *бесинска нуска* 'туркиня' (букв.: 'турска жена'), *хаяла пуфтю* 'бременна е' (букв.: 'яла е боб').

Днес зидарите от Смоленско не употребяват така наречения *пословечки говор*, характерен за гоцеделчевския клон на социолекта. Но той явно е бил пренесен от първите зидари-македонци, дошли там, защото имаме сигурни сведения, че и част от момчиловските зидари са го говорели. За това съобщава и отец Константин Канев в "Миналото на село Момчиловци", давайки едновременно с това кратък речник на пословечки изрази, казани му от отдавна починал негов съселянин - бивш зидар (напр.: *улкоконе* 'колко', *ние се утихмесене* 'сетихме се', *жуфас са дие, улчимоне* 'господарят разбира, мълчи' и др.) [7]. Днес зидарите в Момчиловци знаят за някогашното съществуване на пословечкия говор, на някои им е известен и механизма на образуването на нови думи (по-скоро: на сричкоразместването и сричкоприбавянето) [8], но никой по време на събирането на материала не си послужи с него. А зидарите от Гела изобщо не са чували за такъв начин за зашифроване на лексикалния материал.

Ясно е, че словообразувателните способи са били главният път за набавяне на лексикални материали от страна на говора на зидарите от Смоленско. Най-добре представен от тях е лексико-семантичният - водещо средство за обогатяване на мещренската лексика. Силно е била застъпена и афиксацията (представена най-вече от суфиксацията), а най-слабо разпространение е получило описателното лексемообразуване.

***

С това завършихме основната част от нашата работа - наблюденията върху говора на зидарите от селата Гела и Момчиловци, Смоленско. От направените проучвания установихме:

1. Наличие на мещренска лексикална система в Смоленско, която е обслужвала някога гурбетуващите зидари. Съвременното състояние на тази система е в процес на упадък поради факта, че вече не се използва за езикова комуникация. В село Гела не открихме човек, който да говори добре тайния социолект. В Момчиловци, където зидарството е било по-добре развито, все още има информатори, владеещи добре говора, но и там се чувства замирането му. Самите зидари признават, че понеже мещренският социолект не се използва за езикова комуникация, са забравили вече много неща от него. От двете села успяхме да съберем 335 лексеми, макар да сме сигурни, че са били значително повече.
2. Потвърждава се мнението, че мещренският социолект е пренесен в днешната българска територия (респективно в Смоленско) от югозападните македонски земи. За това говорят не само сведенията, дадени от информаторите и жителите на селата (сведения, че там някога са дошли зидари-"арнаути", от които местните хора са научили говора), но и лексикалните материали, които записахме. Установихме:
    - че много лексеми съвпадат по значение с тези, които са регистрирани в гоцеделчевския и пирдопския клон на говора;
    - наличие на албанска лексика, която поради отдалечеността на смоленския край от албанските земи подсказва, че е била пренесена от преселници;
    - присъствието в смоленския клон на говора на лексикални мватериали, характерни за югозападните български диалекти.
3. Диалектът е оказал влияние върху говора на смоленските зидари, но днес поради диалектното разколебаване под влиянието на книжовния език не наблюдаваме последователност в случаите на диалектна намеса.
4. В състава на говора на зидарите от Смоленско присъстват заемки от чужди езици и домашна лексика. Сред заемките от чужди езици открихме албански (89), турски (13) и гръцки (14) лексеми, навлезли с първоначалното си или преосмислено, вторично значение. Домашните думи, от които по-голяма част се пада на книжовните и диалектните, а съвсем малка на разговорните, навлизат преди всичко семантично трансформирани.
5. Тъй като не е в състояние да си набави лексикални единици само чрез заемане на непроменени семантично чуждици, говорът използва различни словообразувателни способи. Значителна роля за словообразуването в говора на смоленските зидари е играла афиксацията, представена най-често от суфиксацията. Не малък дял се пада и на метонимията и метафората, които спомагат да се пренесе значението както на думи, заети от българския книжовен език и диалектите, така и на чужди лексеми, чиято семантика е общоизвестна. Описателното словообразуване е засегнато по-слабо, а пословечкият говор, който някога се е използвал за "скриване" на някои от думите, не се употребява от днешните зидари, въпреки че някои знаят механизма му на кодиране.

БЕЛЕЖКИ

1. Д.Э.Розенталь, М.А.Теленкова, "Словарь-справочник лингвистических терминов", Москва, 1976 г., стр. 415.

2. Й.Иванов, "Гоцеделчевският мещругански говор", БДПМ, кн. 7, 1974 г., стр. 225.

3. Въведохме този термин, за да разграничим речника, обхващащ лексемите според начина им на образуване, от този, който прилагаме след изследването. Разлика между броя на лексикалните единици се явява, защото са различни критериите, по които се отчитат. Във II глава, разглеждайки лексиката според тематичната и отнесеност, говорим за тематичен речник.

4. Д.Э.Розенталь, М.А.Теленкова, "Словарь-справочник лингвистических терминов", Москва, 1976 г., стр. 415.

5. Д.Э.Розенталь, М.А.Теленкова, "Словарь-справочник лингвистических терминов", Москва, 1976 г., стр. 415.

6. Д.Э.Розенталь, М.А.Теленкова, "Словарь-справочник лингвистических терминов", Москва, 1976 г., стр. 415.

7. К.Канев, "Миналото на село Момчиловци", София, 1975 г.

8. Механизмът на пословечкия говор е следният: първата сричка на думата, която трябва да се кодира, се премества в края на думата (вятър - тървя), в началото на новополучената "дума" се поставя *у*, а в края *не*, след което се получава окончателната пословечка лексема (утървяне). За свикналите това не представлява никаква трудност и изобщо не забавя потока на речта им.

ДОПЪЛНЕНИЕ

Ганамарският (калайджийският) говор - зидарски, функциониращ в друга професионална сфера

Сведения за калайджийски таен говор срещнахме в изследването на д-р Георги Ташев за историята на село Петково, Смоленско [1], където наред с кратък коментар се предоставя и речник с калайджийски лексеми. През февруари 1979 година направихме теренни проучвания в същото село, тъй като бяхме убедени в съществуването на връзка между говора на калайджиите и изследвания от нас мещренски говор. Връзката се оказа по-силна, отколкото предполагахме. Разбрахме, че въпросът не се отнася само до размяна на лексикални средства, а до цялостно функциониране на един таен говор (зидарския) в друга професионална сфера (калайджийската). Известно е, че наличието на определени обществено-икономически условия обуславя необходимостта от таен говор, свързан с дейността на дадена професионална общност. Потребност да скрият своите разговори са имали и калайджиите, потребност, обусловена от трудностите, свързани със скитническия им живот, от нуждата да се постигне езиково, а чрез това и социално изолиране от останалите хора. Но създаването на един таен говор изисква продължителен период (въпреки че социолектите копират фонетичната и граматичната страна на съответния диалект). Затова калайджиите от Смоленско са прибягнали до заемане на вече съществуващия зидарски говор, който след време започва да се именува от тях *ганамарски* (от *ганма* ‘калай’).

Интересен е въпросът дали калайджиите са възприели говора направо от македонците-зидари, или чрез посредничеството на смоленските майстори. Трудността да се даде категоричен отговор произтича от това, че не е възможно да се установи кога зидарският социолект е започнал да функционира в новата професионална сфера. Единствено вярно доказателство би могла да ни даде лексиката, но тя е вече полузабравена, тъй като калайджийството като професия, упражнявана от гурбетчии,

започва да замира преди гурбетчийското зидарство, с което замира и употребата на говора, а оттам следва и неговото забравяне. Показателна е записаната от нас лексема *кукя* 'къща', известна ни като македонски диалектизъм. Не успяхме да я открием в говора на смоленските зидари и затова бихме могли да предположим, че е заета пряко от преселниците-македонци. Но не абсолютизираме това твърдение, защото не е изключено лексемата да е била използвана от смоленските зидари и след това да е била изоставена и забравена.

Вероятно калайджиите не са успели да възприемат всички функциониращи в зидарския говор лексикални единици поради непостоянния контакт между упражняващите двете професии - зидарството и калайджийството. Затова някои от думите, които са били възприети, са получили допълнителни значения, за да запълнят евентуалните лексикални празнини. Показателен е случаят с лексемата *ветам*, записана в смоленския зидарски говор с три значения ('вървя, отивам, идвам'), а в говора на калайджиите с десет: 1. Казвам. *Шуле, ветай да ти вета бука, друни* 'дете, кажи да ти даде хляб, дърва'. 2. Идвам. *Вета бесаса (нускаса, чупелата)* 'идва стопанинът (жената, момичето), *шулето вета* 'детето идва'. 3. Отивам. *Ветам на пуна* 'отивам на работа', *шуле, ветай да веташ люта* 'дете, иди да вземеш ракия', *ветай му на кукяна* 'иди у тях (букв.: 'иди му на къщата'). 4. Говоря. *Ветай по ганамарски* 'говори на калайджийски'. 5. Казвам. *Шуле, ветай да ти вета бука, друни* 'дете, кажи да ти даде хляб, дърва'. 6. Искам. *Ветай за хлупкиса л'ети от бесаса* 'искай пари за съдовете от стопанина', *ветай турма* 'искай тютюн'. 7. Давам. *Ветай му л'ети* 'дай му пари', *ветай му бука* 'дай му хляб', *шуле, ветай да ти вета бука, друни* 'дете, кажи да ти даде хляб, дърва', *ветай турма* 'дай тютюн'. 8. Вземам. *Шуле, ветай да веташ люта* 'дете, иди да вземеш ракия'. 9. Викам. *Вета та мещрана* 'вика те майсторът'. 10. Питам. *Ветай колко е пергеля* 'питай колко е часът'. От речника на калайджиите са изпаднали тези думи, които се отнасят до зидарската професия. На тяхно място са възникнали нови, свързани с калайджийския занаят - те обхващат калайджийските уреди и пособия: *тьошак* 'олово', *ганма* 'калай', *щепца* 'солна киселина', *шута* 'тенджера' и др. Освен тези другите оригинални лексеми в говора на калайджиите са малко. Срещаме думи като *кален* 'зидар' вм. мещ. *мещра* и *пергел'* 'часовник' вм. мещ. *калауз*. Тези различия говорят за известна самостоятелност на говора в новата среда, но не са достатъчни, за да го оформят като отделен говор. Така нареченият ганамарски говор в действителност е зидарски, възприет поради стечение на обстоятелствата в друга професионална сфера.

РЕЧНИК

на лексикалния материал, залегнал в основата на разработката

Предлаганият от нас речник съдържа 335 лексикални единици. Не се броят за отделни лексеми фонетични дублети като *ляти/л'ети* 'пари', *ляшма/л'ешма* 'женски полов орган'. Думите в речника са подредени по азбучен ред от лексемата към понятието. Всяка отделна речникова единица започва с главна буква. След всяка лексикална единица следва:

- нейното значение;
- селото, откъдето е записана (за Гела - Г, за Момчиловци - М);
- в скоби - номерът на информатора, от когото е употребена (според подредбата им в Глава първа);
- илюстрация с примери;
- произходът на думата (ако е открит).

А

Аламанин, същ. Чорбаджия, М (1) - от тур. *alaman* ‘немец’.

Аламанка, същ. 1. Чорбаджийка, П (1). *Мера ли аламанката* ‘дава ли чорбаджийката’. 2. Стопанка, М (6) - от мещ. *аламанин* ‘чорбаджия’.

Б

Багрим, глаг. Мажа. - От диал. *багря* ‘боядисвам.

Балта, същ. 1. Кал, М (1-10). *Мерай балта* ‘дай кал’, *шуле, доветай балта* ‘дете, донеси кал’, *изпуновай балта* ‘направи кал’. 2. Вар М (1-4). 3. ‘пръст’ М (1). 4. ‘хоросан’ М (2). - От алб. *baltë* ‘кал’.

Балтарка, същ. Приспособление за изкачване на строителни материали, М (2). - От мещ. *балта* ‘кал’.

Балтаджия, същ. Калджия, М (2,3). - От мещ. *балта* ‘кал’.

Баранка, същ. Овца, Г (1). - От алб. *berr* ‘овца’, чиято коренна гласна в някои форми се променя от *е* в *а* (срв. *bari* ‘овчар’).

Бел, същ. 1. Захар, М (1,4,6,7). 2. Вар, Г (2).

Бел'чо, същ. Сняг, М (2,3).

Беса, същ. Турчин, М (2-5,7,8). - От алб. *besim* ‘вяра’.

Бесинка, същ. Туркиня, М (2,4). - От мещ. *беса* ‘турчин’.

Бесинска, прил. Турска, М (3). - От мещ. *беса* ‘турчин’.

Бесинска нуска, изр. Туркиня, М (3). - От мещ. *беса* ‘турчин’ и *нуска* ‘жена’.

Бистра, същ. Вода, М (1).

Бистрим, глаг. Разглеждаме план, М (2).

Бистър, същ. Ум.

Блага, същ. Баклава. - От диал. *благ* ‘сладък.

Благ, същ. 1. Захар М (2,3,5,10). 2. Мед, М (3). - От диал. *благ* ‘сладък’.

Брадат, същ. Поп, М (4,7).

Брадестил, същ. Поп, М (3).

Бреки, същ. Гащи, М (1-5), Г (1). - От алб. *brekë* ‘гащи’.

Брич, същ. Хляб, Г (2). - От алб. *brumë* ‘тесто за хляб’.

Бричко, същ. Бръснач, М (2). - От диал. *брич*, бръснач’.

Бука, същ. 1. Хляб, М (1-7, 10). *Да хаем бука* ‘да ядем хляб’, *хай му букаса, тонти му нускаса* ‘яж му хляба, еби му жената’. 2. Храна, М (5) – от алб. *bukë* ‘хляб’.

Буфела, същ. Стопанин на къща, Г (2) – етимология неустановена.

Буфела, същ. Богат човек, Г (1). - Етимология неустановена.

Буфел'ка, същ. Стопанка на къща, М (4). - От мещ. *буфела* ‘стопанин на къща’.

Бял, субст. прил. 1. Вар, М (6, 10). 2. Сняг, Г (1,2), М (1,6).

В

Вдувам, глаг. Бягам, М (2).

Ветам, глаг. 1. Вървя, М (2,5,7-9). *Вета под манал* ‘върви под оръжие, арестуван е’, *ветай, райчо, ветай* ‘върви, слънце, върви’. 2. ‘отивам’. *Ветам да пуня* ‘отивам да работя’. 3. ‘идвам’, М (1,6,7). *Ветам си от пуна* ‘идвам си от работа’. - От алб. *vete* ‘вървя’.

Ветане, същ. ср.р. Отиване (М – 1-4). *Льоха тьонак, не е за ветане на пуна* ‘духа вятър, не е за ходене на работа’. – От мещ. *ветам* ‘отивам’.

Впул'ва са, глаг. Гледа втрещено (М – 2). – От мещ. *пуля* ‘гледам’.

Вреклива, субст. прил. Коза (М – 2).

Врома, същ. Баба (Г – 1,3). *Вромата пули шулето* ‘бабата гледа детето’. – От гр. *vromia* ‘нечистотия’.

(Да) вшулякам, глаг. Да открадна (М – 1). *Да вшулякам л’ети* ‘да открадна пари’. – Етимология неустановена.

Въргулат, субст. прил. Картоф (Г – 1). – От диал. *въргулат* ‘кръгъл’, ‘объл’.

Въргулато, субст. прил. Яйце (М – 1,3-6,10), Г (1,2).. - От диал. *въргулат* ‘кръгъл’, ‘объл’.

Г

Гарбечка, същ. Ебане (М – 2). – Етимология неустановена.

Гледач, същ. Око (М – 2).

Глибок, субст. прил. Темел (М – 1).

Големан, същ. Вино (Г – 2,4). *Да пият големан* ‘да пият вино’. – Етимология неустановена.

Горбим, глаг. Еба (М – 2). *Ша горбиш* ‘ще ебеш’. – Етимология неустановена.

Горещ, субст. прил. Циганин (М – 1).

Горнес, субст. прил. Бог (М – 3).

Горния, субст. прил. Бог (М – 6).

Горьопка, същ. Българомохамеданин (М – 1). – Етимология неустановена.

Грапча, глаг. Пиша (М – 3,6). – От гр. *grapt-*, аорист на *grafo* ‘пиша’.

Грашев, прил. Лош (М – 2). – Етимология неустановена.

Громпул’, същ. Камък (М – 1-4). – От мещ. *грумфул’* (вж.).

Гропал, същ. Камък (М – 6).. - От мещ. *грумфул’* (вж.).

Грохел, същ. Камък (М – 7). – Етимология неустановена, може би видоизменено мещ. *грумфул’* (вж.).

Грумфулес, прил. Каменист (М – 2).. - От мещ. *грумфул’* (вж.).

Грумфул’, същ. Камък (М – 2). – От алб. ‘буца’.

Грухал, същ. Камък (М – 10). – Етимология неустановена, може би видоизменено мещ. *грумфул’* (вж.).

Гумар, същ. 1. Магаре (М – 1,2). 2. Криво подредени тухли при градеж (М – 1). – Етимология неустановена.

Гъргария, същ. Трион (Г – 3). – Звукоподражателна етимология.

Гяхта, същ. Сирене (Г – 3). – От алб. *djathë* ‘сирене’.

Д

Дера, същ. Стара жена (М – 1-3). – От алб. *derë* ‘врата’.

Диям се, глаг. 1. Разбирам (М – 5,6). *Кена се дие* ‘стопанинът разбира’. 2. Сещам се (М – 5,6). – От алб. *di* ‘зная’.

(Да) доветам, глаг. 1. Да дойда (М – 1-4). *Доветал е да му флясате мещренски* ‘дошъл е да му говорите по зидарски’. 2. Да докарам (М – 1). *Да доветам с ушесто* ‘да докарам с магаре’. 3. Да донеса (М – 1). *Шуле, доветай балта* ‘дете, донеси кал’. 4. Да се върна (М – 2). – От алб. *vete* ‘вървя’.

Доманям, глаг. Пуша (М – 7). *Домани духан’* ‘пуши тютюн’. – От тур. *duman* ‘пушек’.

Доса, същ. Свиня (М – 1-4). – От алб. *dos* ‘свиня’.

Дохтю, същ. Ковач (М – 1,2). – Етимология неустановена.

Дрипава, субст. прил. Баница (М – 2).

Друна, същ. 1. Дърво (М – 2,5,6). *Пули си пуната, да не хаеш друната* ‘гледай си работата, за да не ядеш дърво’. 2. Дъска (М – 6). 3. Греда (М – 2,6). 4. Тояга (М – 2). –

От алб. *dru* ‘дърво’.

Друнаджия, същ. Дървар (М – 1-4). – От мещ. *друна* (*друно*) ‘дърво’.

Друнат, прил. Дървен (М – 1).. - От мещ. *друна* (*друно*) ‘дърво’.

Друни, същ. Дърва (М – 1,7,10). *Мерай друни* ‘вземи дърва’, *кендрам друни* ‘режа дърва’, *да не хаеш друни* ‘да не ядеш дърво’. - От мещ. *друна* (*друно*) ‘дърво’.

Друно, същ. ср.р. Дърво (М – 10,11).. - От алб. *dru* ‘дърво’.

Дукал’, същ. Ходжа (М – 9). – Етимология неустановена.

Духан, същ. 1. Тютюн (Г – 1,2). Могля духан ‘пуша тютюн’. 2. Цигара (Г – 1,2). – От алб. *duhan* ‘тютюн’.

Духан’, същ. 1. Тютюн (М – 1-7,9,10). *Моглям духан’* ‘пуша тютюн’, *жокам духан’* ‘пуша тютюн’, *домани духан’* ‘пуши тютюн’. - От алб. *duhan* ‘тютюн’.

Д

Женавар, същ. Вълк (М – 6). – Етимология неустановена.

Жокам, глаг. 1. Пия (М – 1-5, 7-10). *Жокай люта* ‘пий ракия’, *да жокаме* ‘да пием’. 2. Пуша (М – 2, 3, 5). *Жокам духан* ‘пуша тютюн’. – От диал. *жокам* ‘пия’.

Жокане, същ. Пиене (М – 1-4, Г – 1).. - От диал. *жокам* ‘пия’.

Жокачка, същ. Питие (М – 2).. - От диал. *жокам* ‘пия’.

Жолта, същ. Царевица (М – 3).

Жолти връгулати, изр. Картофи (М – 1).

Жол’ти, същ. Лири (М – 1).

Жольо, същ. Вълк (М – 1-4, Г – 2). *Ша та ухае жольо* ‘ще те изяде вълкът’. – Етимология неустановена.

Жонк, същ. Мъжки полов орган (М – 1-4, 5). – От диал. *джонка* ‘човка’.

Жуф, същ. 1. Стопанин (М – 1-5, 7, 10, Г – 4). *Жуфас мяза на умокнат* ‘стопанинът изглежда беден’, *жуфас е пидшилен* ‘стопанинът е беден’, *жуфа да зоме люта* ‘стопанинът да вземе ракия’. 2. Предприемач (М – 1-4, Г – 4). – Етимология неустановена.

Жуфинка, същ. Стопанка. – От мещ. *жуф* ‘стопанин’.

З

(Да) захлупя, глаг. Да арестувам (М – 2).

Зелено, субст. прил. Сено (м – 2).

Зинат, субст. прич. Мъртвец (М – 2).

Змиини кокале, изр. Зидарски инструменти (М – 2).

Зубилец, същ. Торба за зидарски инструменти (М – 6). – Етимология неустановена.

Зърниво, субст. прил. Грозде (Г – 2).

Зърнив, сулст. прил. Боб (Г – 1,2).

И

(Да го) избистрим, глаг. Да разгледаме план, М (2).

(Да) излюфам, глаг. Да измажа (М – 2). – От алб. *lúej* ‘мажа’.

Изпуновай, глаг. импер. Направи (М – 1, 2, 4). *Изпуновай балта* ‘направи кал’. – От мещ. *пуна* ‘работа’.

(Да) изпуням, глаг. Да изработя (М – 1, 2, 4). *Изпунихте ли до настелената* ‘изработихте ли до дюшемето’. – От мещ. *пуна* ‘работа’.

К

Кадлив, субст. прил. Кумин (М – 2, 3).

Калауз, същ. Часовник (М – 1). *Колко ти вета калауза* 'колко е часът' (букв. 'колко ти върви чаковникът'), *къде ответа калауза* 'колко стана часът' (букв. 'къде отиде часовникът'). – От тур. *kalavuz* 'указател'.

Калем, същ. Молив (М – 6). – От тур. *kalem* 'молив'.

Карекла, същ. Стол (М – 2, 3). – От гр. *karekla* 'стол'.

Кен, същ. 1. Стопанин (М – 6, 10). *Кена се дие* ' стопанинът разбира'. 2. Човек (М – 6). 3. Представител на властта (М – 2). 4. Кмет (М – 2). – От алб. *qen* 'куче'.

Кендрам, глаг. Режа (М – 10). *Кендрам друни* 'режа дърва'. – Етимология неустановена.

Кересте, същ. ср.р. Строителен материал. – От тур. *kereste* 'дървен материал'.

Кибам, глаг. Еба (М – 1-4). *Да му (ти) кибам тамата* 'да му (ти) еба майката'. – Срв. староб. кывати 'клатя' и разг. *клатя* 'еба'.

Кивам, глаг. Еба (Г – 1, 3). *Да му кивам нускана* 'да му еба жената'. – Срв. староб. кывати 'клатя' и разг. *клатя* 'еба'.

Кирлив, субст. прилаг. Фес (М – 2).

Клевам, глаг. Качвам (М – 2). – От диал. *кревам* 'вдигам'.

Клембам, глаг. Еба (М – 5, 7). *Клембай му тамата* 'еби му майката (вярата)', *нуската са клемба* 'жената се ебе'. – Етимология неустановена.

Клоклив, субст. прил. Качамак (М – 3).

Кокал', същ. 1. Жито (Г – 1). 2. Пшеница (Г – 1). – От гр. *kokal* 'зърно'.

Корав, субст. прил. Камък (М – 5, 11). *Дай от коравите* 'дай камъни'.

Косиме, глаг. Ходим да търсим работа (М – 1, 2, 4). – Етимология неустановена.

Кревам, глаг. Строя (Г – 2). *Да креваме* ' да строим'. – От диал. *кревам* 'вдигам'.

Креклива, субст. прил. Кокошка (М – 2).

Кроя, глаг. Ходя по голяма нужда (м – 1). *Да му кроя на мекрана* 'да му сера на брадата'. – От алб. *krуja* 'извор'.

Кроячка, същ. Изпражнение (М – 2). – От мещ. *кроя* 'ходя по голяма нужда'.

Краклива, субст. прил. Кокошка (М – 3). - От мещ. *креклива* 'кокошка' с промяна на гласен звук.

Кулавник, същ. Ръка (М – 1-4). *Подай ми кулавника* 'дай си ръката'. – От диал. *кулав* 'сакат'.

Кучма, същ. Глава (М – 1-4). – Етимология неустановена.

Кърпач, същ. Беден човек (М – 2).

Кьонък, субст. прил. Конец (Г – 2).

Л

Лазарица, същ. Година (М – 1-5, 7). *Лазарицата си ответа* 'годината си отиде (измина)'. – Етимология неустановена.

Лашма, същ. Кал (Г – 1, 2). – От гр. *laspe* 'кал'.

Легалка, същ. Стая (М – 1).

Легачка, същ. Легло (М – 2).

Лустря, глаг. Гиздя (М – 2).

Лъженджия, същ. Либела (М – 2). – Етимология неустановена.

Лънджуфер, същ. Калджия (Г – 4). – Етимология неустановена.

Ляти, същ. мн. ч. Пари (М – 1). *Ако не мера ляти, ша ми види подлогиса* 'ако не дава пари, ще ми види цървулите'. – Ср. староб. лѣть 'дребна монета'.

Ляшма, същ. Женски полов орган (Г – 1,3,4). – Етимология неустановена.

Л'ети, същ. Пари (М – 5-7). *Да вшулякам л'ети* 'да открадна пари'. – Ср. староб. лѣтъ'дребна монета'.

Л'ешма, същ. Женски полов орган (М – 1-3). – Етимология неустановена.

Льоха, глаг. Духа (М – 1-4). *Льоха тьонък, не е за ветане на пуна* 'духа вятър, не е за ходене на работа'. – Етимология неустановена.

Люта, същ. Ракия (М – 1-7, 10). *Жокай люта* 'пий ракия', *жуфа да зоме люта* 'стопанинът да вземе ракия'.

Люфам, глаг. Мажа (М – 2). – От алб. *luej* 'мажа'.

Люфане, същ. ср.р. Мазане (М – 2). – От мещ. *люфам* 'мажа'.

Люфачка, същ. Мазилка (М – 2). – От мещ. *люфам* 'мажа'.

Люхам, глаг. Мажа (М – 1, 2). – От алб. *luej* 'мажа'.

М

Мазилка, същ. Мистрия (Г – 1).

Мазно, субст. прил. ср.р. Масло (М – 3).

Малец, същ. Калджия (М – 6).

Малечка, същ. Обяд (М – 2, 3). – От диал. *малечка* 'малка'.

Малешина, същ. Дете (М – 6). – От диал. *малешина* 'мълък човек'.

Мамул'кя, същ. Цигара ((М – 10). *Могля мамул'кя* 'пуша цигара'. – От диал. *мамул'кя* 'свито, сгънато нещо'.

Манал', същ. 1. Пушка (М – 2). 2. Оръжие (М – 2). *Вета под манал*' 'арестуван е (букв. 'върви под оръжие'). – От диал. *манал*' 'голям свещник'.

Мангизи, същ. Пари (Г – 2). – От ап.
мангизи 'пари'.

Мастар, същ. Дъска за заравняване на дебелината на мазилката' (М – 2). – Етимология неустановена.

Матара, същ. Чук (Г – 1,4). – Етимология неустановена.

Махера, същ. Нож (М – 6). – От гр. *mahaira* 'нож'.

Мачола, същ. Чук (Г – 2). – Етимология неустановена.

Мека, субст. прил. Вълна (М – 5).

Меко, субст. прил. ср.р. Брашно (М – 5).

Мекра, същ. 1. Брада (М – 1-5). *Да му кроя на мекрана* 'да му сера на брадата'. 2. Поп (М – 5, Г – 1-3). 3. Ходжа (М – 5). 4. Вълна (М – 1). 5. Мустак (М 1-4). – От алб. *mjekër* 'брада'.

Мекрес, прил. 1. Брадат (М – 1-3). 2. Мустакат (М – 2). – От мещ. *мекра* 'брада'.

Мерам, глаг. 1. Вземам (М – 1). *Мерай друни* 'вземи дърва'. 2. Давам (М – 1, 6-9). *Мерай балта* 'дай кал', *ако не мера ляти, ша ми види подлогиса* 'ако не дава пари, ще ми види цървулите'. – От алб. *marr* 'вземам'.

Мерач, същ. Метър (М – 5,6,10; Г – 1,2).

Мерачка, същ. Надница (М – 1-7,11). *Каква му е мерачкана* 'каква му е надницата'.

Мерочка, същ. Метър (М2, 3).

Мерулник, същ. Метър (М – 1).

Меручка, същ. Метър (М – 2,3).

Мещарлък, същ. Майсторлък (М – 5). – От мещ. *мещра* 'майстор, зидар'.

Мещра, същ. 1. Майстор (М – 1-6, Г – 2). *Мещрата пунова на чунтана* 'майсторът работи на ъгъла'. 2. Зидар (М – 1-7,10, Г – 1-4). 3. Занаятчия (М – 3). – От алб. *mjeshtër* 'майстор'.

Мещря, глаг. Строя (М – 2).

Мещрам, глаг. 1. Майсторя (М – 1). 2. Готвя .

Мещренски, прил. Зидарски (М – 1-4). *Доветал е да му флясате мещренски* ‘дошъл е да му говорите зидарски’.

Мияч, същ. Калджоия (М – 1).

Миш, същ. Месо (М – 1-7, 9,10). *Да хаеме миш* ‘да ядем месо’. – От алб. *mish* ‘месо’.

Могля, глаг. Пуша (Г – 1, 2). *Могля духан* ‘пуша тютюн’.

Моглям, глаг. Пуша (Г – 1). *Моглям духан* ‘пуша тютюн’. – Етимология неустоновена.

Мокна го, глаг. Боя се (М – 2). – Етимология неустановена.

Мокра, същ. Вода (М – 2,3,7,8; Г – 1,2).

Мочкал’ник, същ. Тоалетна (М – 2). – От мещ. *мочкам* ’ходя по нужда’.

Мочкам, глаг. Ходя по нужда (М – 2). – От диал. *моча* ‘ходя по малка нужда’.

Мокър, субст.прил. Дъжд (М – 5).

Мустав, субст. прил, Калайджия (М – 7). – От диал. *мустав* ‘мръсен’.

Мушадоров, субст. прил. Калайджия (М – 3). – От диал. *мушадор* ‘нишадър’.

Мърморник, същ. Поп (М – 1).

Мясам, глаг. Бъркам (М – 2).

Мьока, субст. прил. Слама (М – 5).

Мьоко, същ. ср.р. Брашно (М – 3, 7, 10).

Н

Надута, субст. прил. Гайда (М – 3).

Нажокан, прил. Пиян (М – 2).

Нажокан съм ‘пиян съм’. – От мещ. *жокам* ‘пия’.

Намочкан, прич. Насран (М – 2). – От мещ. *мочкам* ‘ ходя по нужда’.

Наперана, субст. прил. Скеля (М – 1,3).

Настелена, същ. Под (М – 2). *Изпунихте ли до настеленате* ‘изработихте ли до пода’.

Нахаен, прич. Нахранен (М – 2). – От мещ. *хая* ‘ям’.

(Да) нахая, глаг. Да нахраня (М – 2). – От мещ. *хая* ‘ям’.

Неизпунован, прич. Недовършен (М – 2). – От мещ. *пуна* ‘работа’.

Ненухчен, прич. Неженен (М – 2).

Непристал, прил. Зъл, лош (М – 6). – От мещ. *пристал* ‘добър’.

Нуска, същ. 1. Жена (М – 1-5,7). *Нускана пунова* ‘жената работи’, *нуската са клемба* ‘жената се ебе’, *хай му букаса, тонти му нускаса* ‘яж му хляба, еби му жената’, *да му кивам нускана* ‘да му еба жената’. 2 Съпруга (М – 2) 3. Невеста (М – 2) – От алб. *nusë* ‘млада жена, невяста’.

Нухчен, прич. Женен (М – 2). – Етимология неустановена.

Нухчене, същ. ср.р. Женене, женитба (М – 2,3). – Етимология неустановена.

Нухчи се, глаг. Жени се (М – 2, 3). – Етимология неустановена.

Ньонкам, глаг. Спя (М – 6). – Етимология неустановена.

О

Обесан, субст. прил. 1. Отвес ((М – 8). 2. Таван (М – 2,4).

Обло, субст. прил. ср.р. Яйце (М – 2).

Онухчвам се, глаг. Оженвам се (М – 2). – Етимология неустановена..

(Да) опресам, глаг. Да отрежа (М – 2). – От алб. *pres* ‘режа’.

(Да) ответам, глаг. Да си отида (М – 1-4). *Лазарицата си ответа* ‘годинита си отиде (измина)’, *райчо си ответа* ‘слънцето си отиде (залезе)’. – От мещ. *ветам*

‘отивам’.

Отворана, субст. прил. Врата (М – 1).

Отворен, субст. прил. Прозорец (М – 2).

(Да) откорша, глаг. Да се пазаря на надница (Г – 1). *Как го откоршихте* ‘на каква надница се пазарихте’. – От диал. *да откорша* ‘да счупя, да откърша’.

Отлепям, глаг. Бягам (М – 6).

(Да) отрева, глаг. Да падна (М – 2, 3). – От диал. *реве* ‘събаря се’.

Отсичам, глаг. Пазарявам (М – 2).

Офлясвам, глаг. Уговарям (М – 2). – От мещ. *флясам* ‘говоря’.

Охайване, същ. Ощетянване (М – 2). – От мещ. *хая* ‘ям’ по подобие на диалектното *подяждане* ‘ощетяване’.

П

Паламарка, същ. Педя (М – 2).

Палежма, същ. 1. Закуска (М – 3). *Палежмата довета* ‘закуската дойде’ 2. Чорба (М – 1, 8). – Етимология неустановена.

Паратир, същ. Прозорец (М – 10). – От гр. *paratiron* ‘прозорец’.

Паратлив, субст. прил. Прозорец (Г – 4). – От гр. *paratiron* ‘прозорец’.

Парлива, субст. прил. Пиперка (Г – 1, 2).

Парлив, субст. прил. 1. Огън (Г – 2). 2. Циганин (М – 5, 6). 3. Чесан (М – 1).

Партале, същ. Дрехи (Г – 1). – От диал. *партал* ‘парцал’.

Перата, субст. прил. Кокошка (М – 1).

Перато, същ. Пиле (М – 1).

Пергел, същ. Крак (М – 2).

Пергишин, същ. Зле облечен човек (М – 2). – Етимология неустановена.

Петра, същ. Камък (Г – 2,3) – От гр. *petra* ‘камък’.

Пехла, същ. Куче (М – 1-6, 8, 9). – Етимология неустановена.

Печен, същ. Хляб (М – 1).

Пиринч, същ. Ориз (М – 6). – От тур. *pirinç* ‘ориз’.

Питнеста, същ. Тухла (М – 7).

Пишкалива, същ. Ечемик (М – 1-6). *Пишкалива за ушакати* ‘ечемик за магарета’. – От диал. *пишкалив* ‘бодлив’.

Плахлив, същ. Заек (М – 3).

Плоски, същ. Каменни плочи.

Пляка, същ. Старец (М – 1, 3). От алб. *plak* ‘старец’.

Пл’ека, същ. Стара жена (М – 1, 8). – От алб. *plakë* ‘старица’.

Подлоги, същ. Цървули (М – 1). *Ако не мера ляти, ша ми види подлогиса* ‘ако не дава пари, ще ми види цървулите’. – От диал. *подлога* ‘парче кожа, която се слага на дупката на съдран цървул’.

Подшилен, същ. 1. Беден (М – 2). *Жуфас е подшилен* ‘стопанинът е беден’. 2. Грък

Рося, глаг. Прося (М – 1, 3). – Етимология неустановена.

Ръждив, същ. Нож (М – 1).

Рядка, същ. Вода (М – 6).

Рядка, същ. Каша (М – 2).

Рядка, същ. Разстройство (М – 2).

Рядко, същ. ср.р. Мляко (М – 3).
Рязан, същ. Турчин (М – 1).

С

Сакал, същ. Брада (М – 6). – От тур. *sakal* 'брада'.
Саджак, същ. Качамак (М – 3). – От тур. *saçak* 'пиростия'.
Светлив, същ. Прозорец (М – 1-5).
Свъртято, субст. прич. Хоро (М – 3).
Ситен, същ. Дъжд (М – 1, 2).
Ситан, същ. Пясък (М – 1-4).
Ситно, същ. ср.р. Брашно (Г – 1, 2).
*Скокли*ва, същ. Бълха (М – 1, 3).
Смеленска, същ. Ракия (Г – 1, 2).
Спулям, глаг. Оглеждам (М – 2). – От мещ. *пуля* 'гледам'.
Стеф, същ. Задник (М – 1-5). – Етимология неустановена.
Стис, същ. 1. Стена (М – 2). 2. Зид (Г – 1, 2). 3. Ограда (Г – 3). – От гр. *ktidzo* 'строя, градя'.
Стореник, същ. Годеник (М – 2).
Стореница, същ. Годеница (М – 2).
Струг, същ. Ренде (М – 1-4).
Стъргоризник, същ. Трион (М – 10).

Т

Таижене, същ. ср.р. Ядене (Г – 1, 3). – От гр. *taidzo* 'давам зоб'.
Таижим, глаг. Ям (Г – 1, 3).. - От гр. *taidzo* 'давам зоб'.
Тама, същ. 1. Майка (М – 1-4). *Да ти кибам тамата* 'да ти еба майката'. 2. Вяра (М – 1). *Да му кибам тамата*) 'да му еба вярата', *клембай му тамата* 'еби му вярата'. – От алб. *tamë* 'майка'.
Тахтабит, същ. Леща (Г – 1). – От тур. *tahtabiti* 'дървеница'.
Тестен, същ. Качамак (М – 1).
Тимбеста, същ. Шапка (М – 2). – От гр. *timbos* 'могила'.
Тонтям, глаг. Еба (М – 7). *Хай му букаса, тонти му нускаса* 'яж му хляба, еби му жената'.
Тракийско, субст. прил. Хоро (М – 1).
Траша, същ. Торба (М – 1-5, 10). – От алб. *trajstë* 'торба'.
Тринга, същ. Добре облечен (М – 2). – Етимология неустановена.
Тричкам, глаг. 1. Режа (М – 2). 2. Бича (М – 2). – От диал. *тричкам* 'стържа'.
Тричко, същ. ср.р. 1. Трион (М – 2). 2. Бичкия. – От диал. *тричкам* 'стържа'.
Турмелешка, същ. Комин (М – 1, 4-8, 10, 11). – От диал. *турма* 'пушек'.
Тънкия, същ. Конец (М – 6).
Тьонък, същ. 1. Конец (М – 1-4). 2. Вятър (М – 1-6). *Льоха тьонък, не е за ветане на пуна* 'духа вятър, не е за ходене (отиване) на работа'.
Тьот'ки, същ. Гърди (М – 1-4). – Етимология неустановена.

У

Узак, същ. Бичкия (М – 5).
Укапале, прил. Беден (Г – 1). – Етимология неустановена.
Умокнат, прил. Беден (М – 1,7). *Жуфас мяза да е умокнат* 'стопанинът като че ли

е беден’.

(Да) ухаям, глаг. Да изям (М – 1-4). *Ша та ухае жольо* ‘ще те изяде вълкът’.

Ушакато, 1. Магаре (М – 1, 5). *Пишкалива за ушакати* ‘ечемик за магарета’. 2. Муле (М – 1).

Ушесто, същ. Магаре (М – 2, 3, 4, 6, 8, Г – 1).

Ф

Фантю, същ. Стражар (М – 3, 4).

Флесам, глаг. Говоря (М – 6, 7-9). – Вариант на мещ. *флясам* ‘говоря’.

Флясам, глаг. Говоря (М – 1-5). *Флясам мещренски* ‘говоря зидарски’, *доветал е да му флясате мещренски* ‘дошъл е да му говорите зидарски’. – От алб. *flas* ‘говоря’.

Фляса, същ. Дума (М – 2). – От мещ. *флясам* ‘говоря’.

Флясане, същ. Разговор (М – 2). - От мещ. *флясам* ‘говоря’.

Фули, глаг. Пече (М – 2). От алб. *furë* ‘пещ’.

Фуля, глаг. Горя (М – 2). – От алб. *furë* ‘пещ’.

Фърката, същ. Кокошка (М – 5).

Фъркато, същ. Пиле (М – 3).

Х

Хаилка, същ. Храна (М – 1, Г – 1, 2). – От мещ. *хая* ‘ям’.

Хаил’ка, същ. Ядене (М – 11).. - От мещ. *хая* ‘ям’.

Хаирлушка, същ. Циганка (М – 7). – От тур. *hayir* ‘щастие, сполука’.

Хаичка, същ. Ядене (М – 2-5, 7). *Мештрам хаичка* ‘готвя ядене’. – От мещ. *хая* ‘ям’.

Хая(м), глаг. Ям, храня се (М – 1-4 [във варианта *хаям*], Г – 3 [във варианта *хая*]). *Да не хаеш друни* ‘да не ядеш дърво’, *ша хаеме миш* ‘ще ядем месо’, *хаяла пуфтю* ‘бременна е’ (букв.: ‘яла е боб’), *пули си пуната, да не хаеш друната* ‘гледай си работата, да не ядеш дървото’, *да хаеме бука* ‘да ядем хляб’, *хай му букаса, тонти му нускаса* ‘яж му хляба, еби му жената’, *хая брич* ‘ям хляб’. – От алб. *ha* ‘ям’.

Хаям се, глаг. Храня се (Г – 3). – От мещ. *хая(м)* ‘ям’.

Хедри, същ. Тестиси (М – 2). – Етимология неустановена.

Хиляда, същ. Стара жена (М – 1).

Хлепя (хл’епя), глаг. Мажа (Г – 2 [във варианта *хлепя*], М – 10 [във варианта *хл’епя*]).

Ц

Цанилка, същ. Пазаряване (М –1).

Ценилка, същ. Цена (М – 2).

Ч

Чалма, същ. Турчин (Г – 2, 2).

Черкен, същ. Пипер (М – 1).

Червена, същ. Тухла (М – 2, 6, 10, 11).

Черна, същ. Кафе (М – 5, 6, Г – 1, 2).

Чиноват, прил. Хубав (М – 1, 5, 7).

Чойкув, същ. Пияница (М – 5). - Етимология неустановена.

Чорна, същ. Фередже (М – 1).

Чотра, същ. Бъклица (М – 3, 6). – От диал. *чотра* ‘бъклица’.

Чочу, същ. – Месо (Г – 1, 2). – Етимология неустановена.

Чуден, прил. Хубав (М – 2).

Чукала, същ. Зидарски инструменти (М – 1, 3, 4).

Чунта, 1. Ъгъл (М – 1-4, 10, 12). *Мещрата пунова на чунтана* ‘майсторът работи на ъгъла’. 2. Ъглов камък (М – 1-5, 10, 11). – Етимология неустановена.

Чунтен, прил. Издялан (за камък) (М – 2).

Чунтям, глаг. Дялам камък (М – 2).

Чупа, същ. Мома (М – 1, 3, 4, 6, 7). – От алб. *çupkë* ‘мома, момиче’.

Чупела, същ. Мома (М – 2, 5). – От алб. *çupkë* ‘мома, момиче’.

Чьорна, същ. Кафе (М – 1, 7, 10).

Ш

Шарампойка, същ. Керемида (М – 1, 4). – Етимология неустановена.

Шейки, същ. Гвоздеи (М – 5). – От диал. *шейка* ‘гвоздей’.

Шилес, същ. Грък (М – 1, 6). - Етимология неустановена.

Шилести, същ. Гвоздеи (М – 1, 5, 7, 10).

Широка, същ. Баница (М – 5).

Широпойка, същ. Керемида (М – 10). – Етимология неустановена.

Шкевам, глаг. Ям (М – 2). – От алб. *ushkej* ‘храня’.

Шкиля, същ. Куче (Г – 1, 3). – От гр. *skili* ‘куче’.

Шкрета, същ. 1. Въшка (М – 3, 5). 2. Дървеница (М – 2). – От алб. *shkretë* ‘беден’.

Шльоне, същ. 1. Курбан овца (М – 1-4). 2. Калджия (М – 1-4). – Етимология неустановена.

Шуле, същ. 1. Дете (М – 1, 5, 7, 10, Г – 1, 2). *Колко шулета има* ‘колко деца има’, *вромата пули шулето* ‘бабата гледа детето’, *шуле, доветай балта* ‘дете, донеси кал’. 2. Калджия (М – 1). – От диал. *шуле* ‘некръстено малко момче’.

Шушлек, същ. Стомна (М – 6). – Етимология неустановена.

Щ

Щапия, същ. Къща (М – 1-4, 6-9, 10, 11). – От алб. *shtëpi* ‘къща’.

Щевам, глаг. Ям (М – 5). *Штевам бука* ‘ям хляб’. . - От алб. *ushkej* ‘храня’.

Щис, същ. 1. Ограда (М – 1, 3-5). 2. Стена (М – 1, 3-5, 7, 10). 3. Зид (М – 1, 3-5, 10, 11).. - От гр. *ktidzo* ‘строя, градя’.

Щисам, глаг. Зидам (М – 1, 5, 8).. - От гр. *ktidzo* ‘строя, градя’.

Щиш, същ. 1. Ограда (М – 2). 2. Стена (М – 2). 3. Зид (М – 2).. - От гр. *ktidzo* ‘строя, градя’.

Щрапия, същ. Къща (Г – 1-4). От алб. *shtëpi* ‘къща’.

Я

Як, същ. Бетон (М – 2).

<u>РЕЧНИК</u>

<u>на събраната лексика от тайния говор на калайджиите в село Петково, Смоленско (с обяснена етимология само за лексикалните единици, които не са отбелязани в речника на мещренския говор)</u>

А

Аламанин, същ. Турчин.

Б

Багрим, глаг. Калайдисвам. *Багрим с ганма* 'калайдисвам с калай'. – От диал. *багря* 'мажа'.

Беса, същ. 1. Човек. *Бесаса вета* 'човекът идва', *бесана папясал* 'човекът умрял'. 2. Стопанин. *Вета бесана* 'идва стопанинът', *ветай за хлупкиса л'ети от бесаса* 'искай за съдовете пари от стопанина'.

Беска, същ. Съпруга. *Кивай му беската* 'еби му жената'.

Бука, същ. Хляб. *Шуле, ветай да ти вета бука, друни* 'дете, кажи да ти даде хляб, дърва', *да хаям бука* 'да ям хляб'.

Бял, същ. Памук.

В

Ветам, глаг. 1. Казвам. *Шуле, ветай да ти вета бука, друни* 'дете, кажи да ти даде хляб, дърва'. 2. Идвам. *Вета бесаса (нускаса, чупелата)* 'идва стопанинът (жената, момичето), *шулето вета* 'детето идва'. 3. Отивам. *Ветам на пуна* 'отивам на работа', *шуле, ветай да веташ люта* 'дете, иди да вземеш ракия', *ветай му на кукяна* 'иди у тях (букв.: 'иди му на къщата'). 4. Говоря. *Ветай по ганамарски* 'говори на калайджийски'. 5. Казвам. *Шуле, ветай да ти вета бука, друни* 'дете, кажи да ти даде хляб, дърва'. 6. Искам. *Ветай за хлупкиса л'ети от бесаса* 'искай пари за съдовете от стопанина', *ветай турма* 'искай тютюн'. 7. Давам. *Ветай му л'ети* 'дай му пари', *ветай му бука* 'дай му хляб', *шуле, ветай да ти вета бука, друни* 'дете, кажи да ти даде хляб, дърва', *ветай турма* 'дай тютюн'. 8. Вземам. *Шуле, ветай да веташ люта* 'дете, иди да вземеш ракия'. 9. Викам. *Вета та мещрана* 'вика те майсторът'. 10. Питам. *Ветай колко е пергеля* 'питай колко е часът'.

Въргулато, същ. Яйце.

Г

Ганамарски, прил. Калайджийски. *Ветай по ганамарски* 'говори на калайджийски'. – Вж. *ганма*.

Ганамарин, същ. Калайджия. – Вж. *ганма*.

Ганма, същ. Калай. *Багрим с ганма* 'калайдисвам с калай'. – Срв. стгр. ganao 'блестя'.

Грухтя, същ. Свиня. – Звукоподражателна етимология.

Д

(Да) довeтам, глаг. Да донеса. *Доветай хлупкиса* 'донеси съдевете'.

Друни, същ. Дърва. *Шуле, ветай да ти вета бука, друни* 'дете, кажи да ти даде хляб, дърва'.

Ж

Жокам, глаг. Пия. *Жокам люта* 'пия ракия'.

Жонк, същ. Мъжки полов орган.
Жуфина, същ. Богат човек.

И

(Да) изветам, глаг. Да изхарча. *Изветал си л'ети* 'изхарчил си пари'.

К

Кален, същ. Зидар. – Субстантивация на прилагателно име.
Кивам, глаг. Еба. *Кивай му бескатa* 'еби му жената'.
Климбам, глаг. Еба. *Климбай му нускаса* 'еби му жената'.
Кротка, същ. Въшка. – Субстантивация на прилагателно име.
Кукя, същ. Къща. *Ветай му на кукяна* 'иди му на къщата'. – От диал. *кукя* 'къща'.

Л

Л'ети, същ. Пари. *Ветай му л'ети* 'дай му пари', *ветай за хлупкиса л'ети от бесаса* 'искай за съдовете пари от стопанина', *изветал си л'ети* 'изхарчил си пари'.
Л'ешма, същ. Женски полов орган.
Люта, същ. Ракия.

М

Мекра, същ. Поп.
Мещра, същ. Майстор. *Вета та мещрана* 'вика те майсторът'.
Миш, същ. Месо. *Хаям миш* 'ям месо'.
Моца, същ. Катър. – Етимология неустановена.
Мусю, същ. Задник. – Етимология неустановена.

Н

Нуска, същ. Жена. *Вета нускана* 'идва жената', *климбай му нускаса* 'еби му жената'.

П

Папясвам, глаг. Умирам. *Бесана папясал* 'човекът умрял'.
Пейник, същ. Ходжа. – От глаг. *пея*.
Пергел', същ. Часовник. *Ветай колко е пергеля* 'питай колко е часът'.
Пехла, същ. Куче. – Етимология неустановена.
Питнеста, същ. Тава. – От същ. *пита*.
Питнис, същ. Баница. – От същ. *пита*.
Пляк, същ. Мъж.
Пляка, същ. Стара жена.
Пл'ека, същ. Стара жена. *Пл'еката вета* 'старата жена идва'.
Пуловек, същ. Бакър.
Пулям, глаг. Гледам. *Пули си пуната* 'гледай си работата'.
Пуна, същ. Работа. *Ветам на пуна* 'отивам на работа', *пули си пуната* 'гледай си работата'.
Пуновам, глаг. Работя.

С

Ситно, същ. Брашно.
Ситан, същ. Нишадър. – Субстантивация на прилагателно име.
Стипай, глаг. Бягай. – Етимология неустановена.
Тьошак, същ. Олово. – Субстантивация на прилагателно име.
Тузуру, същ. Солна киселина. – Етимология неустановена.
Турма, същ. Тютюн. *Ветай турма* 'дай (искай) турма'.

У

Укапаличе, прил. Беден. – Етимология неустановена.
Ушесто, същ. Магаре.

Ф

Фмахвай, глаг. Бягай. – Преиначено от *махай се*.

Х

Хаям, глаг. Ям. *Да хаям бука* ' да ям хляб', *хаям миш* 'ям месо'.
Хаячка, същ. Храна.
Хлупки, същ. Съдове. *Ветай за хлупкиса л'ети от бесаса* 'искай за съдовете пари от стопанина', *доветай хлупкиса* 'донеси съдовете', *ветай му хлупките* 'искай му съдовете'. – Етимология неустановена.

Ч

Червен, същ. Нов бакър. – Субстантивация на прилагателно име.
Чупа, същ. Мома.
Чупела, същ. Момиче.
Чьорна, същ. Кафе.

Ш

Ширка, същ. Айрян. – Етимология неустановена.
Щепца, същ. Солна киселина. – Етимология неустановена.
Шуле, същ. Дете. *Шуле, ветай да ти вета бука, друни* 'дете, иди да ти даде хляб, дърва', *шулето вета* 'детето идва', *шуле, ветай да веташ люта* 'дете, иди да вземеш ракия'.
Шута, същ. Тенджера.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Т.Бояджиев, "Речник на говора на село Съчанли, Гюмюрджинско", БДПМ, кн. 6, 1971 г.
2. Ст.Георгиев, Р.Русинов, "Лексикология на съвременния български книжовен език", В.Търново, 1975 г.
3. Н.Геров, "Речник на българския език", София, 1977 г.
4. Й.Иванов, "Гоцеделчевският мещругански говор", БДПМ, кн. 7, 1974 г.
5. Ст. Кабасанов, "Говорът на село Момчиловци", ИИБЕ, 1964 г.

6. К.Канев, “Миналото на село Момчиловци”, София, 1975 г.
7. “Краткий албанско-русский словарь”, ГИИНС, Москва, 1951 г.
8. Ив.Кънчев, “Таен зидарски говор от село Смолско, Пирдопско”, ИИБЕ, кн. 4, 1956 г.
9. Сп. “Родопи”, 1967 г., бр. 10, М.Младенов, “Мещруганският говор”.
10. Сп. “Родопски напредък”, 1909 г., кн. 5-6, Ст.Шишков, “Принос за тайните езици в Родопите. Дюлгерски език.”
11. Д.Э.Розенталь, М.А.Теленкова, “Словарь-справочник лингвистических терминов”, Москва, 1976 г.
12. “Русско-албанский словарь”, ГИИНС, Москва, 1959 г.
13. “Русско-новогреческий словарь”, Москва, 1966 г.
14. “Словарь древнего славянского языка”, С.-Петербург, 1899 г.
15. Ст.Стойков, “Българска диалектология”, София, 1962 г.
16. Т.Стойчев, “Родопски речник”, БДПМ, кн. 2, 1965 г.
17. Д.Яранов, Преселническото движение на българи от Македония и Албания към българските земи през XV до XIX век”, сп. “Македонски преглед”, 1932 г., кн. 2-3.